

تابلو هونه ريه كانى

شهره فنامه

عبدالرقيب يوسف

به شى دووم

تابلو هه شتم شارى حه سه نكيف

به رمزگه وت و له سه ر كه نارى ديجله براوه ستاون، ديارن و قوليان كردوو به قولى يه كدى دا. ههروه ها و ينه ي دوو پياوى ديكه يش كه به سه ر شاخى به رانبه ر مزگه وته كه وهن، ده بيندريت. وينه ي دوو (سوراحى) يش له م تابلو به دا كراون. شايانى . شيوه ي نهم مناره به له تابلو كه دا له گه ل شيوه ي نى ستاى نهم مناره كو نه ي حه سه نكيف دا ليك ناچن.

تابلو نويه م

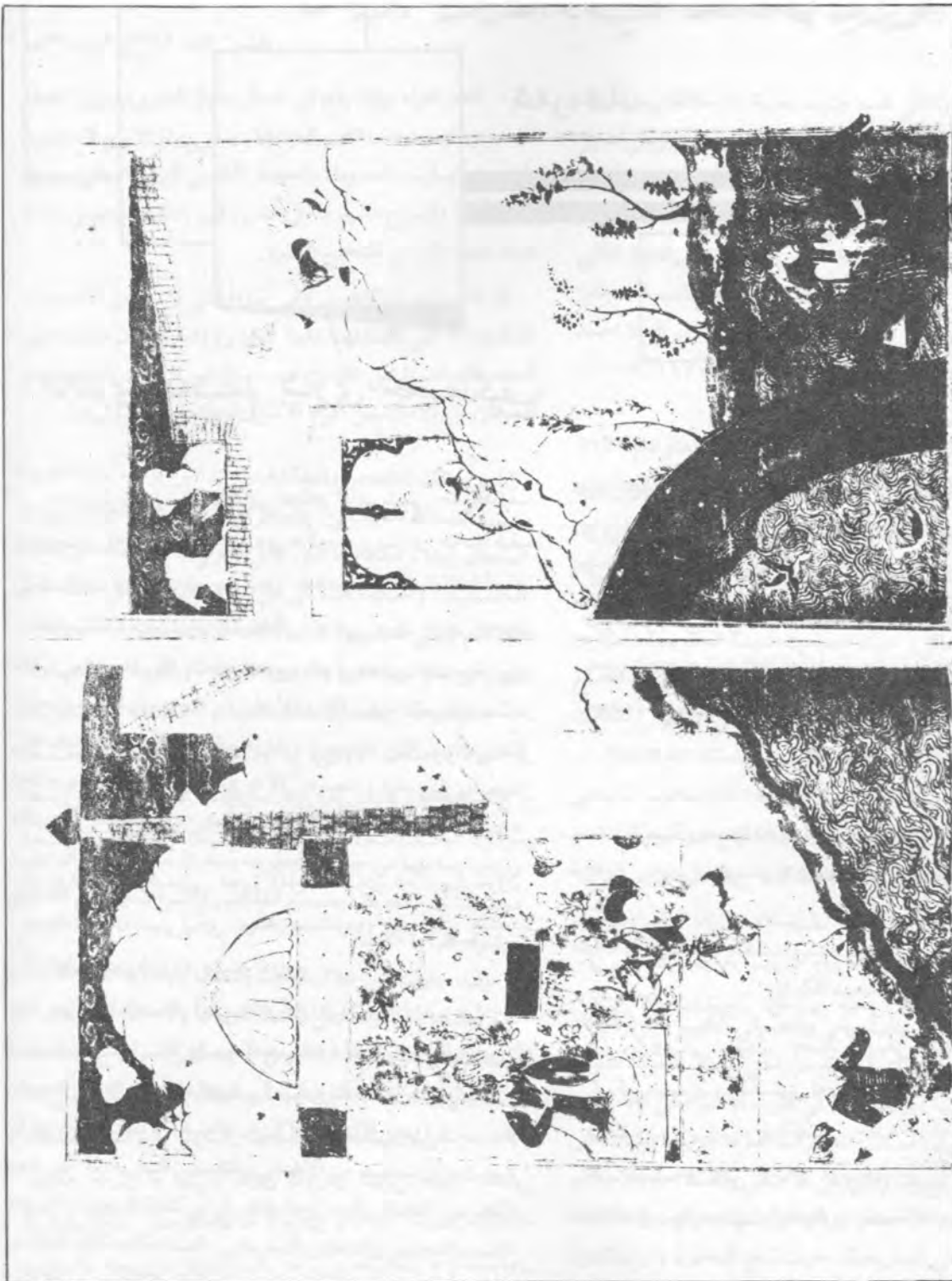
قه لاي ناگيل له ديار به كر

تابلو نويه م (به ره ي ٦٦) باسى ميرانى (ناگيل) ده كات و برينى به له ديمه نيكي قه لاي سه خته كه ي (ناگيل) كه ده كه وينه سه ر به رده لانيكي به رزى باكسورى شارى ديار به كرو (٥٧ كم) يك لي يه وه دووره به رانبه ر به رووبارى ديجله يشه نهمه قه لاييكي كو نى كوردستانه و، نووسينى مينخى و هه ل كولدراوى سه رده مى ناشوورى يانى پيه ون. چهنه د گورينكى به ردينى گه وره و كو ن و گرنگى تيدان، گل كو نى نهم پينغه مبه رانه ي لي به : هارون ذوالنون، الياس و ذوالكفل. جگه له هه بيونى مزگه وت و قوتابخانه ي كو نى زه مانى موسلمانه تى^(٣٤). نهمانه هه موو نيشانه ي رابردووى بايه خدارو شارستانه تى ديرينى شارى ناگيلن.

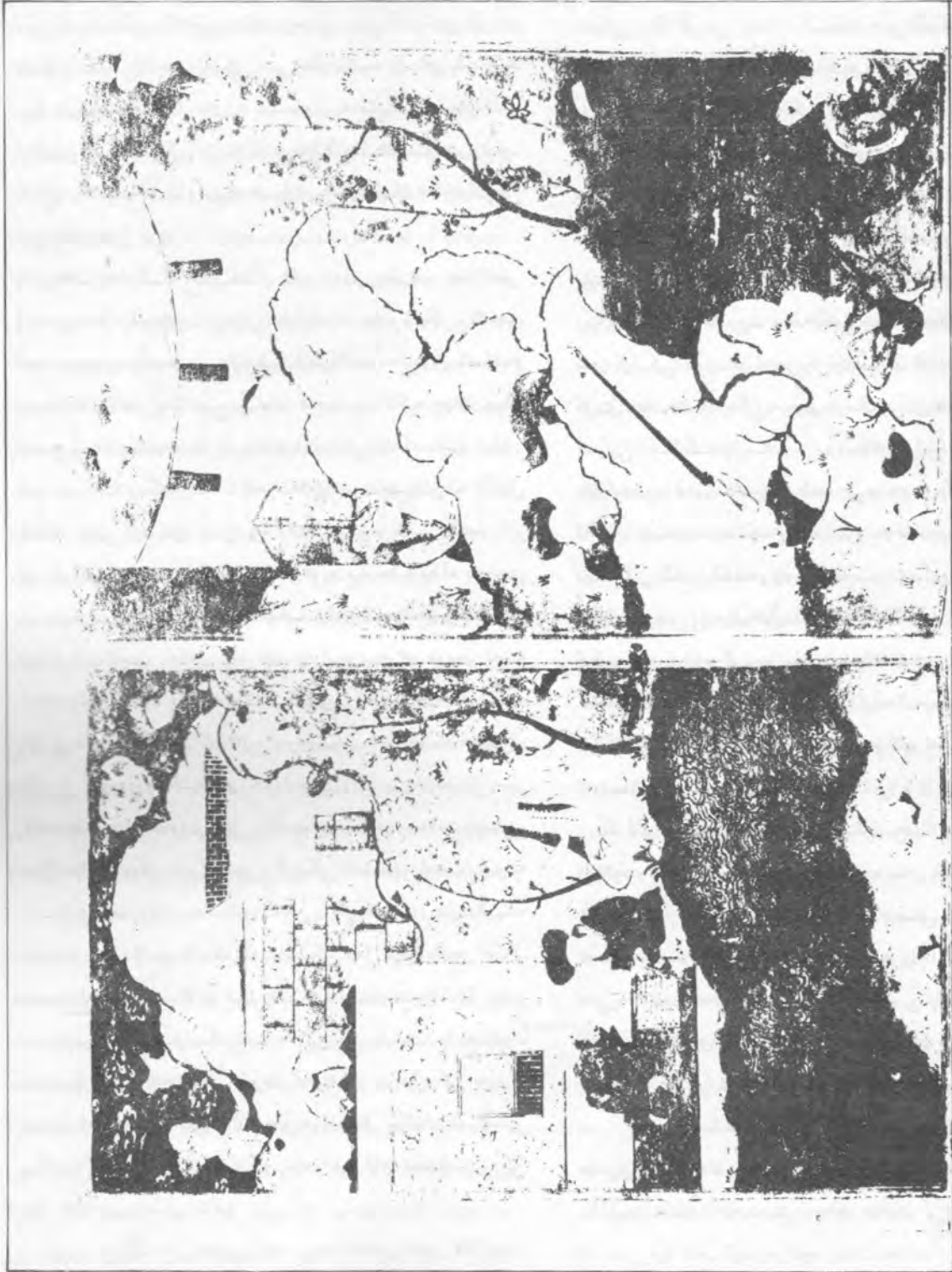
له تابلو كه دا، قه لاي ناگيل وا به سه ر گاشه به ردينكى به رانبه ر رووبارى ديجله و، نهم ته رزه بيناسازى يانه ي تيدا به رچاو

نهم تابلو به يش وه كو تابلو حه وتهم له ميرنشينى حه سه نكيف ده دويت. له تابلو كه دا، وينه ي مزگه وت و مناره ي حه سه نكيف كي شراون، به كيك له حه وشه، يا هه يوانى مزگه وته كه دا له سه ر مافوريك دانيشتوو وه و جلوه رگى له هى ميران ده چى ده ستى ناره ته سه ر سينگى. دوو كه س، كه بي ده چى كه نيزه ك بن، خواردنى بو ده به ن، به كيكيان قاپينكى گه وره ي به سه ر ده سته وه به، ده مه كه ي په لو خرنى به و، نهم سه رو نه وه سه رى ده مى قاپه كه له نيه وه راستى به رزترن و نه خشيش به ده مه كه وه به تى و، نهم يش ده ستى كه به ده مه كه به وه گرتوو وه ده سته كه ي ديكه يشى ده م و كه وچكه كه ي هه ردوو گرتوو و. نه وه كه ي دييان سينى بيكي به سه ر ده سته وه به و پياونيكيش هيندك له له شى دياره وا له پشت نه وه وه.

من واى بو ده چم نه و پياوه گه وره به ي خواردنى بو ده برى سولتان حسيني كورى مير محهمه دى كورى مير خه ليل بي كه كاتى ته واو بوونى شهره فنامه گه وره ي بنه ماله ي ميرانى نه يويى حه سه نكيف بوو. ناوبراو ماوه بيك فه رمانه وه وايى كرد، به لام چونكه حه زى له ئيش و كارى گه وره ي دنيايى نه بوو، ده ستى لي هه ل گرت. شهره فخان له لاپه ره ي (٦٠) دا ده ليت: نى ستا كه سولتان حسين له كوردستان ده زي و به شيك له پاشماوه ي نه وقافى باو و بايرانى وه رده گرتى. واته بي كاره و بارى زيانه جو رو ته واو نى به. هه ر له م تابلو به دا، وينه ي دوو پياو له

تابوی هشتم : شاری حمسه نکیف

تابلوی نوزیم : قهلائی تاگیل له دیار به کور

تابلوی دهیم : میوه کاتی مرداس له تاگیل .

ده‌كەن: (قوتكه) كانى سەربانى بە جۆرىكى سى سوچ و جوان دروست كراون و لە شاخ دەچن و، شىوہى رەشمالى كۆچەرى سى ئەستونەگى و كەوانى بەندەروومىش بە رەنگ رشتى لىواری (قوتكه) كان بە رەنگىكى سې دەردەكەون. ھونەرماند سىفەتىكى نەخشكارانەى بە ئىشەكەى بەخشیوہ. پەنجەرەكانى قەلايش بە شىوہىكى درىژ لە بەردەكان دا ھەل كۆلدراون و، قوتكه (شرفە) كان و ریزە دیواری خواوہوہیان بە چەشتىكى نىوچەكەوانەى دروست كراون.

چەند كەسك لە سەر قەلاو دەوروبەرى ديارن. چواركەس لە سەر قەلا راوہستانون؛ دوانى نىوہراست پياوون ژنىكن، ئەوہى دەستەچەپ بە سەروسەكوت و قزى دا دەردەكەونى كە ژنەو سەروكلآوہكەى وەك ھى پياوان گەورەبە، تاكە جياوازىيان ئەوہى كە لە پىشەوہ زەقتر پىچراوہو نىوچاوانى ژنەكە باشتر ديارە. ئەم سەروكلآوہ گەورانە تا ئەم سەدەى بىستەمەيش لە ئاگىل ھەن، بەپى وىنەى ژمارە (۱۸۸/۲) ى نىوكتىبى (دىباربكر تاريخى) ى (بەسرى كونيار) ئەم جۆرە سەروكلآوہ لە ناوچەى سۇرانىش وەك خوشناوہتى - ھەبە. ئەم ژنە كەمىك دەستى بەرزكردووەتەوہ، لەگەل پياوہكەى بەرانبەرى دا كە دووہم كەسە لە دەستەراستەوہ قسەدەكات. دوورنى بە ئەوہ جەعفەر بەگى كورى قاسم بەگ بى كە كاتى تەواوېوونى شەرەفنامە مىرى ئاگىل بووہ، رەنگە ئەو ئافرەتەيش ژنى بى. تەمەنى مىر جەعفەر ئەوسا دەورى چل سال بووہ. لە بەرى دەستەچەبى قەلاكەدا، لاوئىكى بەرگ سې و كچىكى كەزىدار راوہستانون و لە دلدارو دلخووازى بەكدى دەچن. پەرىكى گەورەى بالئندە خراوہتە بەر كلاوى لاوہكە كە دەستىكى بەرزكردووەتەوہ لەگەل كچەدا دەدوئت. لاو و كچەكە لە تەنىشت يەكتر نىن و دوورى بىك لە نىوانىيان داہە. جى بىكى بلئند، وا لە نىوان ھەردوو كيان داو لەوہ دەجى خوئيان داہتە پشت جى بىكى بەرز بو ئەوہى كەس نەيان بىنى. ئەم جى بەرزەى نىوانيان لە كوئسى رىگەى پىك گەبىشتىيان دەجى. . لەوانەبە ئەم دىمەنە چىروئى دوو دلدارى خەلكى ئاگىل بى.

كور و كچىك بە نىوقەدى شاخە بەردەلانەكەى خوار قەلاوون و پىكەوہ قسە دەكەن. وىنەى راوہرەك و بە نىزىكى داوئى تابلوكەوہ كە تەنگىكى درىژى ئاراستەى بالئندەبىكى سەر

دارىك كەردوہ كە پى دەجى بولبول بى، راوہرەكە كىسەبىكى پىچووكى وەك جزدان (خەلىتك) ى لە پشت بەستوہ، لەگەل شتىكى وەك قورى چادا؛ كىسەكە جى گوللەى تەنگەكەى و شتە خەرەكەيش جى بارووتەكەبەتى. كورد، كاتى خوئى، بارووتى تەنگى كۆن (تەنگى كرمانجى) ى دەخستە نىو كولەكە (مقەور) بىكى خرى پىچووكەوہ. بو ئەوہى بە باران نە تەبى و شى ھەل نەھىنى و نەپەستىرئەوہ. دەمەكەبى بە پەرو دەگىراو توند دەكراو ملە بارىكەكەبى بە پەت دەبەستراو، تەنگى جى بە پىشتىنى خوئەوہى قايم دەكردو بەلاكەلەكەبەوہ شۆردەبووہوہ. وىنەى كولەكەى بارووت و تەنگ و پىداوئستەكانى راووشكار لە سەر كىلىكى گۆرستانى جزىرا بۆتان ھەل كۆلدراون، كە رەنگە گۆرى محەمەد بەگى مىرى بۆتان بى وىنەى ئەو كىلەمان لە كىبى (بانگەوازىك بو رووناكىرانى كورد ل ۱۰۸) دا بلاوكردوہ، ھەرەوہا وىنەى ئەم جى بە خەرەى كولەكەى بارووت لەگەل وىنەى دەمانجەو شمشىرو خەنجەر و چەند ئامرازىكى دىكەى شەردا لە سەر زور كىلەبەردى گۆرستانى گەورەى ھەولنىرىش دا ھەل كۆلدراون. وىنەى بىك لەو كىلە كەلەپوورى بەبانەم گرتوہ. لە ھىندىك ناوچەى وەك سلئمانى دا گوللەى تەنگىش دەخرايە نىو كولەكەبىكى دىبەوہ. واتە تەنگى جى دوو كولەكەى بىچووكى بەم لاو ئەو لاى كەلەكەبەوہ دەبەست.

لە لاى راستى خوارووى تابلوكەدا، پىاوئىك ديارە (كلاو قووج) ى لە سەرناوہ مېزەرى لە سەر بەستوہ. ئەم پياوہ (دافنجان) واتە (دەفسنجان) ^(۳۵) ى بە دەستى راستى گرتوہو بە دەستى چەپىش لى دەدات. دەف لى دەرى تابلوى سى بەمىش ھەر بەم جۆرە دەف لى دەدات بۆبە دەبى بلئىن چەپە نىن و لەوانەبە گرتن و لئدانى دەف لە كوردستان دا ھەر بەو شىوہبە بووبى لە وىنەى تابلوىكى (قوتابخانەى تەورىن) دا دەف لى دەر بە دەستى چەپ لى دەدات. مىسرى بەكانىش لە سەدەى دووہمى پىش زاينى دا، لە سەردەمى بە تلىموسەكان دا بە دەستى چەپ دەفیان لى داوہ، وەك وىنەى لە سەر بەرد ھەل كۆلدرائو ئەو پىشان دەدات ^(۳۶) بەكەلە پىنج مۇسقىاژەنسانى سەر سەعاتەكەى (ابن الرزاز) ى جزىربى ھونەرماند بە دەستى راست دەف لى دەدات ^(۳۷). وەك پىشتەر

— کرد، جزیری له شاری دیار به کر کتیبه که ی داناوو،
— سنی به دهست کردوون، وه کوو چون وینه کانی نیو
— حمه نه کوردستان دا کراون.

سیناژهنیکی دی به رانبهر به دهف لی دهره که له نامیریکی
سنی ژیندار ده دات و جیاوازه له جوری تهنووری تابلوی
— حمه مودا که وهک نهو دریز نی یه و سنووقه که یشی دوو بازنه ی
— که نیوانیان که مریکی تهسکه و تیله کانی دیارنن. دور
— حمه نعه لهو جوره تهنووره بی که دوکتور حسین علی محفوظ
— صور الشروانین) ناوی ده بات و، ده لیت: سنووقه که ی
— حمه بی به (واته جوره هه ره می به که که ملی هه بی) و دوو ژنی
— حمه و نه (تهورنن) به زوری نه چه شنه تهنووره به
— نیسن. ^(۳۸) تابلوی شازده یه م (۱۶) یش نه م نامیره
سینایی به ی تیدایه.

— سی نهویش له بیربکه ی که هونه رهنه ند به باشی دهوری
نهرتی له م تابلویه دا له چاو تابلوکانی دیکه ی دا دیاری کردووه
نمیش رهنگه له بهر نهو بی که زور به ی خه لکی ناگیل کوردی
— ی و و نافرته له لایان نازادتره یا هوئی دی هه ن.

تابلوی ده یه م

دیسان ناگیل

نه م تابلویه یش هه ر سه به بابنه تی میرانی شارو قه لای
نگیبه. به شیک له شاری ناگیلی به رانبهر دیجله له م تابلویه دا
دیاره. مزگه وتی ناگیل به گومزه کوزکوزه که یه وه ده بیندریت.
مه لایک که به سهرو مزهری یه وه ده ناسرته وه، له دهسته چه بی
مزگه وت دا دانیشته وه. پیاویکی ناینیش وا له لای راستی
دهرگای خانوویکی سپی ته نیشت مزگه وته که وه، که له وانیه به
سهروکلوه ساده که یه وه یا بانگدهر یا مجیوری مزگه وته که بی.
به کیکی دی به رانبهری و له لاکه ی دیی دهرگاکه وه دهستی بو لای
نهو بلند کردووه ته وه و قسه ی له گه ل دا ده کات و له وه ده چی
شیک له نیو په نجه کانی دا بی و پیشانی بدات یا بی داتی. به
قزی دا دیاره که ژنه، گه چی شیوه ی به ستنی سهروکلوه که ی له
هی پیاوان ده چی. رهنگه خانووه سپی به که به شیک بی له
مزگه وته که.

له بهرده م مزگه وته که دا، بیناییکی نه خشدار هه یه که من وای
بو ده چم قوتابخانه بی. دوو پیاوی ناینی یاری ییک ده کن که

له (۷۲) خانه (مربعات) پیک هاتووه، به نه ستوونی ههشت
خانه و به ناسویی یش نو خانه یه. یاری به که (دومینه) نی به چونکه
له (۶۴) خانه پیک دیت و، (شه تره نچ) ی ره سه نیش نی به که
پیش نیسلام له هیندستانه وه بو ئیران و زور ولاتی وهک کوردستان
له جیهان دا گوینزراوه ته وه هه ر (۶۴) خانه یه. به لام له لایه ن
چهنده میلله تیکه وه گو رانی تیندا کراوه. (ابن أبي حجلة) له
لایه ره (۱۴۷ - ۱۴۸) ی کتیبه که ی دا (انموذج القتال في نقل
العوال) که له باره ی شه تره نجه وه به ده لیت: شه تره نچ چهنده
تهرزنیکی دیکه ی هه یه وهک (الشرنج التامة) و شه تره نچی
خه لکی (صعید) ی میسو شه تره نچی دریز و شه تره نچی رومی
واته بیزه تی ^(۳۹) به لام هیندیکیانی روون نه کردووه ته وه. رهنگه
نه م یاری به ی ناگیل جوره (شه تره نچ) یک بی به لام نازاند ریت
کام جوره یه و، ناخو له و کاته دا هه ر له کوردستان دا هه بووه، یان
لای میلله تانی دیکه یش.

به کیک لهو دوو به سالد اچوه ی له تابلو که دا یاری ده کن،
میزهرو جلوه به رگه کانی دیی ره شن و دور نی به قازی ناگیل بی،
یا مه لایکی کورده (زازا) به شیعه کان بی. نهوی تر که میزه ریکی
زی (سهروکلو) سپی له سه ره بی ده چی: مه لایکی کورده
سونی به کان بی. نهوسا پیاوانی ناینیش شه تره نچیان ده کرد،
چونکه له ناینزا (مذهب) ی (افعی) دا نه گه ر له سه ر هیچ نه بی
حه لاله وه هه ر ده ی شیبی به قومار. هه رچی یاری تاوله
(نهر دین) یشه، با له سه ر هیچیش نه بی، له هه موو مه زه به یکی
فقیهی دا جه رانه. به لام نازانین مه زه بی (جه عفری) رای له و
باره و چونه.

له لای راست و نیزیکی هه ردوو یاری که رانه وه،
کوریکی لا و دانیشته وه. به کیکی دیی به ته من، قاینکی به سه ر
دهسته وه یه؛ له وه ده چی خواردن تیدایی و بوی بیات. له
سهرووی مزگه وت و قوتابخانه که وه، پیاویکی ناینی به ته من خو
له لاویکی تازه بی گه یشتوو (هه رزه کاریک) تووره ده کات که دور
نی به ماموستاو فقی بن. هه رزه کاریکی دیکه یش له لای راستی
سهرووی تابلو که وه هه یه. به لای منه وه نه م کوره
تازه بی گه یشتوانه فقی قوتابخانه ی ناگیلن. لهو بهری
شاره که یش، له سه ر رۆخی پرووباری دیجله دوو که س هه ن،
به کیان شتیکی دریزی له ده ستدایه.

تابلوی یازدهیم

شاری هیزان

تابلوی یازدهیم (په‌په‌ی ۷۷) باسی میرانی هیزان ده‌کات. ئەم تابلویە و تابلوی دوازده‌یه‌میش بریتین له دیمەنی شاروچکە‌ی هیزان که ئیستا دنیکی بیست مألئ سەر به قەزای (قەرەسور) ویلایەتی بدلیسه له ناوچه شاخاوی‌یه‌کانی پاشووری خۆرئاوای دەرپاچە‌ی... (وان) داو، دەشتیک له بەردەمی دایه هەر چوارده‌وری به چیا تەندراون و جیگە‌ییکی یە‌کجار خوشه. ئەم دوو تابلویە ماناییکی ئابووری دە‌به‌خشن؛ به‌وه‌دا که له تابلوی یازده‌یم دا دوکان و بازاری شار دیارن و له دوازده‌یه‌میش دا، دیمەنی زه‌وی‌وزارو جوگە‌ی ئاوو کیلانی باخ له لایه‌ن باخه‌وانیکه‌وه وینه‌کراون. هیزان، وه‌ک شەرەفخان نووسیویه جی‌ییکی پر باخ و بیستانه‌وه، میوه‌ی جوراو جوروی تی‌دان که هیندیکیان له ناوچه‌کانی دی‌دا نین، وه‌ک فندەق (بندق) کشمیش. هه‌روه‌ها گلیاسیس و (شاهه به لوط) یش به پنی قسە می‌زوو نووسانی دی.

له دوانی ئەم تابلویە‌دا، دوکان و بازاری هیزان دیارن، وان به پال‌گردیکه‌وه دوکانه‌کان به خشتی سووره‌وه کراو پێشه‌وه‌یان به چه‌شتیکی که‌وانه‌می و ریکوینک بنیاد کراون، هیندیکیان ده‌ورانده‌وری رووکاریان نه‌خش کراون. دوکانداره‌کان میوه ده‌فرۆشن. له دوکانی ده‌سته‌راستی‌دا، که تاقیکی که‌وانه‌یی هه‌یه، کومه‌له شووتی‌ییکی دریزکۆله‌ی بی‌خەت دیارن و، شووتی‌یه‌کیش قاش کراوه‌وه به‌رچاوخراره بو‌ئوه‌ی سه‌رنجی کربار رابکیشی. لاونیک هاتوه شووتی لی‌بکریت. وا بزانی تاقه‌که کراوه به چه‌ند ره‌فه‌ینیک و دوور نی‌یه میوه‌یان له سەر داندارا بی‌وه، سه‌به‌ته‌ییکیش وا به سەر ره‌فه‌ی سه‌روه‌وه. دوکانی نیوه‌راست، شووتی خری به‌له‌ک و ته‌رازووی تیدا ده‌بیندرین. ئەوسا زۆریه‌ی شووتی کوردستانی تورکیا به‌وه‌چه‌شنه‌خره‌ بووه. من پیش‌بینی ئەم وینه‌یه، وام ده‌زانی شووتی دریزکۆله‌ی ساده له‌م نیزیکانه‌دا بو‌کوردستان هیندراوه. به‌لام ئەم وینه‌یه به‌لگه‌ییکی می‌زوویی پته‌وه بو‌هه‌بوونی ئەم جورە شووتی‌یه له کوردستان دا پیش‌چوارسه‌د‌سال، خو‌ئەگەر له هه‌مسو جیگه‌ییکیش دا نه‌بووی ئەوا له هیزان هه‌بووه. شووتی و تا ئەم سالانه‌ی رابردوویش له ناوچه شاخاوی‌یه‌کانی ده‌ورووبه‌ری

هیزانیش دا نه‌بووه، وه‌ک ناوچه‌ی میکس (مکس) و بگه‌ره هه‌کاری و بۆتانی‌ش هه‌ر هه‌ی خرو دریزکۆله‌ی خه‌تداریان هه‌بووه. هه‌ر نیزیکه‌ی سی سالی‌ک له‌م جورە هیندراوه بو‌ سلیمانی‌وه، یه‌که‌م جار پی‌یان گوتوه (شووتی قه‌لاچۆلان) چونکه له‌وی چیندراوه‌وه به‌ره‌م هیندراوه. واته‌ پێشتر هه‌ر شووتی‌یه‌ی خه‌ر هه‌بووه. وا پی‌ ده‌چی ئەو ده‌مه هه‌ردوو جورە شووتی‌یه‌که، یا جورە دریزکۆله‌ سه‌وزه‌که له کوردستان دا که‌م و نایاب بووی‌وه، یا هه‌ر له هیزان هه‌بووی، یان له‌وی بتر بووی، بۆیه ئاوا وینه‌ی کیشراوه له‌لایه‌ن ئەم هونه‌رمه‌نده‌ی کوردستانه‌وه.

شووتی‌یه‌ خه‌ره خالداره‌کان له‌م دوکانه‌دا به سەر پی‌پلیکانه‌وه ده‌رده‌که‌ون و ئەم پی‌پلیکانه‌یش ده‌چنه سەر ئەو هۆده‌یه‌ی بان دوکانه‌که که پی‌اونیک له په‌نجه‌ره‌که‌ی دایه دوکانداره‌که که لاهه. له سەر ئەژنو دانیشتوه‌وه، پی‌اونیکی ر‌دینداریش که ره‌نگه‌ شتیکی لی‌کریبی، به‌ره‌ودوا ده‌گه‌ریته‌وه. ته‌رازووی دوکانداره‌که به‌ پی‌ میچی دوکانه‌که‌وه هه‌ل‌واسراوه. ئیستایش ئەم جورە ته‌رازووه‌ نه‌ دوکانی قه‌ساب و لۆکه‌و خوری - فرۆشه‌کانی شاره‌کانمان هه‌ن. دوکانداری دوکانی سی‌یه‌م میوه‌ییکی خری به‌ ده‌سته‌وه‌یه‌وه پێشانی کرباری ده‌دات، له‌وانه‌یه فندەق، یا هه‌نجیری ده‌سته‌که‌ی دی بو‌ شتیکی دیکه بردووه‌وه کرباری‌یکیش ده‌ستی نه‌ هه‌مان شت بردووه‌ که له گول‌ و گول‌دانیکی شووشه‌ ده‌چی. کورنیک له سه‌ربانی دوکانی ده‌سته‌راست وه‌ستاوه‌وه، یه‌کیکی دیکه‌یش له سەر بانی دوکانی ده‌سته‌چەپ وه‌ستاوه‌وه وینه‌که‌ی که‌مینک شی‌واوه له‌وه‌ده‌چی ژن بی.

کیشه‌ییکی بیناسازانه

کیشه‌ییکی بیناسازی (معماری) له هه‌ردوو تابلوی له‌مه‌ر هیزان دا ده‌رده‌که‌وی. شه‌ره‌فخان له‌م باسه‌دا نووسیویه‌یه: خانوه‌کانی نیو‌قه‌لای هیزان (خیزان) له سەر ته‌رزی بیناسازی روانگه (مرصد - رصد) واته‌ روانگه‌ی ستیزناسی بیناندراون ئاواکراونه‌وه. ^(١) هه‌روه‌ها گوتویه: قه‌لای هیزان له قه‌لاکانی ولاتی کوردان ناچی، به‌لکوه له هه‌ی عه‌جه‌ستان ده‌چی که به‌ خشت و قسل بنیادنراون. و جگه‌ له‌وه، هیزان شاریکی ئیسلامی‌یه‌وه میوه‌هاتی ولاتی عه‌جه‌می تیدا هه‌ن ^(١). هه‌ر له دریزه‌ی ئەم قسانه‌دا ده‌لێت: له نیو‌خه‌لکی هیزان دا ئەوه‌ بلاوه

- مع شاره خاوهنی شاری (مراغه) و تهوریز ناوای کردووه ته‌وه.
 - عوم زانیاری وام له هیج نووسینیك، دا بهرچاو
 - هه‌چهنده‌ویش هه‌یه که هولاکو شاری مراغه‌ی
 - تیره‌وه و کردی به پایته‌ختی ده‌سه‌لاتداریتی خو‌ی، زانای
 - تیری ستیرناس (نصیر الدینی طوسی) یش راویژکاری بوو.
 - عی ده‌چی نصیرالدین له‌گه‌ل وه‌زیریکی گه‌وره‌ی ئیسلام دا
 - عی هیزانیان بنیادنا‌بی، هه‌رخویشی میوه‌هاتی عه‌جه‌مستانی
 - عی بوو. له‌به‌رئه‌وه ده‌کریت نصیرالدین به بنیادنه‌ری ئەم
 - عی نده‌ینه قه‌لم. هه‌رچهنده‌وه دووریش نی‌یه.
 - راستی دا بنیادنانی خانوه‌کانی نیو قه‌لای هیزان یا هبی
 - عی هیزان له سه‌ر ته‌رزی بیناسازی روانگه‌ی ستیرناسی،
 - سه‌نه‌ینیکی گرنگی بیناسازی‌یه، به داخوه شه‌ره‌فخانیش
 - بوونی نه‌کردووه‌ته‌وه، تا بزانیان چون بووه. و‌یرای ئه‌وه،
 - بیزانیان ته‌رزی بیناسازی روانگه‌ی ستیرناسی‌یه‌کانی سه‌رده‌می
 - موسلمانه‌تی چون بووه؛ وه‌ک روانگه‌ی مراغه که گه‌وره‌ترین
 - و‌نگه‌ی کاتی ئیسلام بووه، روانگه‌ی ئولوغ به‌گه‌ له
 - سه‌مه‌رفه‌ند که دووه‌مین روانگه‌ی گه‌وره‌ی هه‌مان سه‌روه‌خته‌وه،
 - و‌نگه‌ی قاهیره‌ی سه‌رده‌می ده‌وله‌تی فاطمی، یا روانگه‌ی
 - دمشق) کاتی مأمون و روانگه‌ی به‌یرونی و هه‌روه‌ها روانگه‌ی
 - عی مه‌زنی کورد (ابو حنیفه) (ئه‌حمه‌دی کوری داودی کوری
 - به‌ندی دینه‌وه‌ری) له ئه‌سه‌فه‌هان و دینه‌وه‌ر. چه‌ند
 - سه‌رچاوه‌ینیکی ستیرناسی (فلکی) و میژوویم بو ساخ کردنه‌وه‌ی
 - مع سه‌له‌ بایه‌خدا‌ره‌ پشکنی. هیج زانیاری‌یکم له‌و باره‌یه‌وه
 - حتێ. ئه‌وه نه‌بی که نصیرالدینی طوسی روانگه‌ی مراغه‌ی که
 - سه‌ده‌ی شازده‌یم دا دامه‌زراندووه‌وه، گومه‌ز له بیناکه‌ی دا
 - هه‌بووه بو ئه‌وه‌ی تیشکی خۆر بینه‌ نیو روانگه‌که‌وه، تا چه‌ند
 - حیاییکی ستیرناسی به‌و تیشکانه‌ بکات. واته‌ بینای روانگه‌ی
 - مراغه له ئازربایجانی ئیران گومه‌زی بووه‌وه، زوریش ریی
 - تی ده‌چی شه‌ره‌فخان بینای ئەم روانگه‌ گه‌وره‌یه‌ی سه‌رده‌می
 - موسلمانه‌تی دینی که ئیستایش شوینه‌واری ماوه، یا وینه‌و
 - وه‌سفی هیندیک روانگه‌ی له کتیبه‌ ده‌ست‌نووسه‌کان دا به‌رچاو
 - که‌وتی و خویندبینه‌وه.

بو ده‌ست خستنی زانیاری له بابته ته‌رزی بیناسازی
 روانگه‌ی ستیرناسی ده‌ورانی ئیسلامه‌تی‌یه‌وه، نامه‌م بو چه‌ند

نامه‌خانه‌و لایه‌نیکی زانستی نارد، وه‌ک (مركز بحوث الفضاء
 والفلك) له به‌غدادو (دار الکتب والوثائق القومية) له قاهیره‌و
 دیرینه‌خانه‌ی (موزه‌خانه‌ی) به‌ریتانی له له‌نده‌ن و (الاتحاد
 الفلكي العالمي) و نامه‌خانه‌ی بودلیان له ئوکسفوردو نامه‌خانه‌ی
 مورگان له نیویورک و موزه‌خانه‌ی لوفه‌ر
 له پاریس. هه‌روه‌ها چه‌ند دانه‌ینیکم له تابلوی یازده‌می
 شه‌ره‌فنامه‌ بو هیندیکیان نارد بو لیک‌کولینه‌وه‌ی. که‌چی
 ته‌نیا وه‌لامی موزه‌خانه‌ی به‌ریتانی و نامه‌خانه‌ی مورگانم
 بی‌گه‌یشتن که ده‌لێن زانیاری و امان له لانی‌یه‌و هه‌روه‌ها وه‌لامی
 (دار الکتب) قاهیره‌یشم وه‌رگرت که ده‌توانم بلیم ئەم نامه‌خانه
 گه‌وره‌یه له هه‌موو نامه‌خانه‌کانی دیکه‌ی رۆژه‌لانی ناوه‌راست
 زیاتر هه‌ست به مه‌سئولیه‌تی عیلمی ده‌کات و کم که‌سی بی
 وه‌لام ده‌هیلی‌ته‌وه و ئەم کرده‌وانه‌ی کارگیرانی شایایی سوپاس و
 ریزن. به‌پێی وه‌لامی نامه‌خانه‌ی دارالکتب روانگه‌ی سه‌مه‌رفه‌ند
 که له سالی (۱۴۰۵)ی زایین دا له‌سه‌ر شاخینیکی به‌ردین
 هاتووه‌ته‌ ناواکردن له‌لایه‌ن ئولوغ به‌گه‌وه (کوری شاه روخی
 کوری ته‌یمورلن‌گه‌ که له سالی ۱۴۴۷ - ۱۴۴۹ زایینی دا
 حوکمی کردووه) ئافاهی (بینایه‌ی) روانگه‌که‌ خرو دامه‌زراوینیکی
 شش گوشه‌یی و سی نه‌م بووه له ناوه‌راسته‌که‌ی دا خه‌نده‌ک
 (خندق) ینکی قوولی به پلیکان هه‌بووه که سه‌ر به ژیریکی
 گروره (منحني عملاق) گرتبووه خوی که ئامیزی پیوانه، وه‌ بو
 تومارکردنی هات وچوکردنی خورو مانگ و په‌روانه‌و ئه‌ستیره‌کانی
 له‌سه‌ر دانرا‌بوو له ده‌وری ئەم ئامیره، راره‌و و ژوری گه‌وره‌و
 حوجره هه‌بووه بو زانایانی ئه‌ستیره‌ناسی و پاراستنی ئامیره‌کانی.
 دیواره‌کانیشیان دابوشراون به وینه‌کانی ئاسمان و ئه‌ستیره‌کان و
 ئامیره‌کانی روانین.

دار الکتب وینه‌ی لاپه‌ره‌ینیکی له کتیبنیکی ئینگلیزیش ناردوه
 که ئەم زانیاریه‌ی لی وه‌رگرت‌بووه که وینه‌ینیکی هیلکاری
 روانگه‌که‌شی تیداها‌تووه.

له‌م تابلویه‌ی یازده‌مینی شه‌ره‌فنامه‌دا وینه‌ی خانووینیک
 دروست کراوه که بی‌ده‌چی نمونه‌ی خانوه‌کانی هیزان بی‌که
 شه‌ره‌فخان ووتوبه‌تی له‌سه‌ر شیوه‌ی معماری روانگه‌کانن.
 به‌گویری وینه‌ی ئەم خانوه‌ له‌سه‌ر گردیکی خو‌لێن ناواکراوه‌و
 په‌رژینیکی بازه‌یی به‌ده‌وره‌یه‌وه به‌خشتی سوزه‌کراو ناواکراوه

ههروه‌ها چوارگوشه‌یهو له شیوه‌ی بورجی هه‌لکه‌وتوو هه‌ده‌یهیکی بچوکی وهك هه‌وره‌بان له قاتی سه‌روه‌یه‌دایه‌و په‌نجه‌رییکی سیگوشه‌یی تیزیشی تیدایه که دوور نی‌یه ئەم شیوه‌ په‌نجه‌ره‌یه بو‌ته‌ماشاگردنی ئەستیره‌کان باشتەر بگونجی .

بی‌گومان شیوه‌ی هه‌نده‌سه‌ی ئەم خانوو هه‌وره‌ له‌گه‌ل هه‌نده‌سه‌ی روانگه‌ی سه‌مه‌رقه‌ند، به‌لام دوور نی‌یه هه‌ندیک روانگه‌ی دیکه هه‌بووین و ته‌رزی معماری ئەم خانوو له‌وانه نزیك بی‌به‌وی که بنایه‌که‌ی به‌ شیوه‌یهیکی بورجی هه‌لکه‌وتوووه هه‌ده‌یه‌یک له قاتی دووه‌مه‌ته‌ی و په‌نجه‌ره‌یهیکی سیگوشه‌یی تیزی تیدایه‌و شیوه‌ی خانوو‌که له‌گه‌ل ته‌ماشه‌کردن و تو‌ما‌رکردنی هاتو‌چونی ئەستیره‌کان نزیکه له‌گه‌ل ئەمه‌ش دا گومان نی‌یه شه‌ره‌فخان، یان هه‌ونه‌رمه‌ندیکی دیکه ئەم وینه‌یه‌ی به‌گونیری هه‌موو (تفصیل) ی هه‌نده‌سه‌ی راسته‌قینه‌ی خانوو‌ه‌کانی هیزان دروست نه‌کردوه . بو‌به‌لگه‌ هیچ په‌نجه‌ره‌یه‌یک له قاتی به‌که‌م دا نی‌یه به‌لکو هه‌ندیک له‌و هه‌نده‌سه‌یان که نزیك بووه له‌گه‌ل هه‌نده‌سه‌ی هه‌ندیک روانگه‌کان له وینه‌که‌ی دا جی‌به‌جی - کردوه . دوور نی‌یه ئاقاه‌یین (بینایه‌کانی) هه‌ندیک روانگه‌ی ئەستیره‌ناسی به‌ شیوه‌یهیکی بورجی بووین و هه‌ده‌ی ته‌ماشاگردنی ئەستیره‌کان له قاتی سه‌روه‌ی بو‌بی و بریک په‌نجه‌ره‌ی سیگوشه‌یی تیزی له چوار ده‌وری بو‌بی وهك (قه‌لای شیروانه) که ته‌نیا په‌نجه‌ره‌کانی ئەو هه‌ده‌ حه‌وت گوشه‌یه‌یه‌ی که له‌سه‌ر سه‌قفی قاتی دووه‌می ئاواکراهه‌ سیگوشه‌یی نین، یانی مه‌خسه‌دم ئەوه‌یه بلیم ئە‌گه‌ر وه‌هایی قه‌لای شیروانه‌ش له که‌لار له‌سه‌ر ئەم ته‌رزی روانگه‌ی ئەستیره‌کانه .

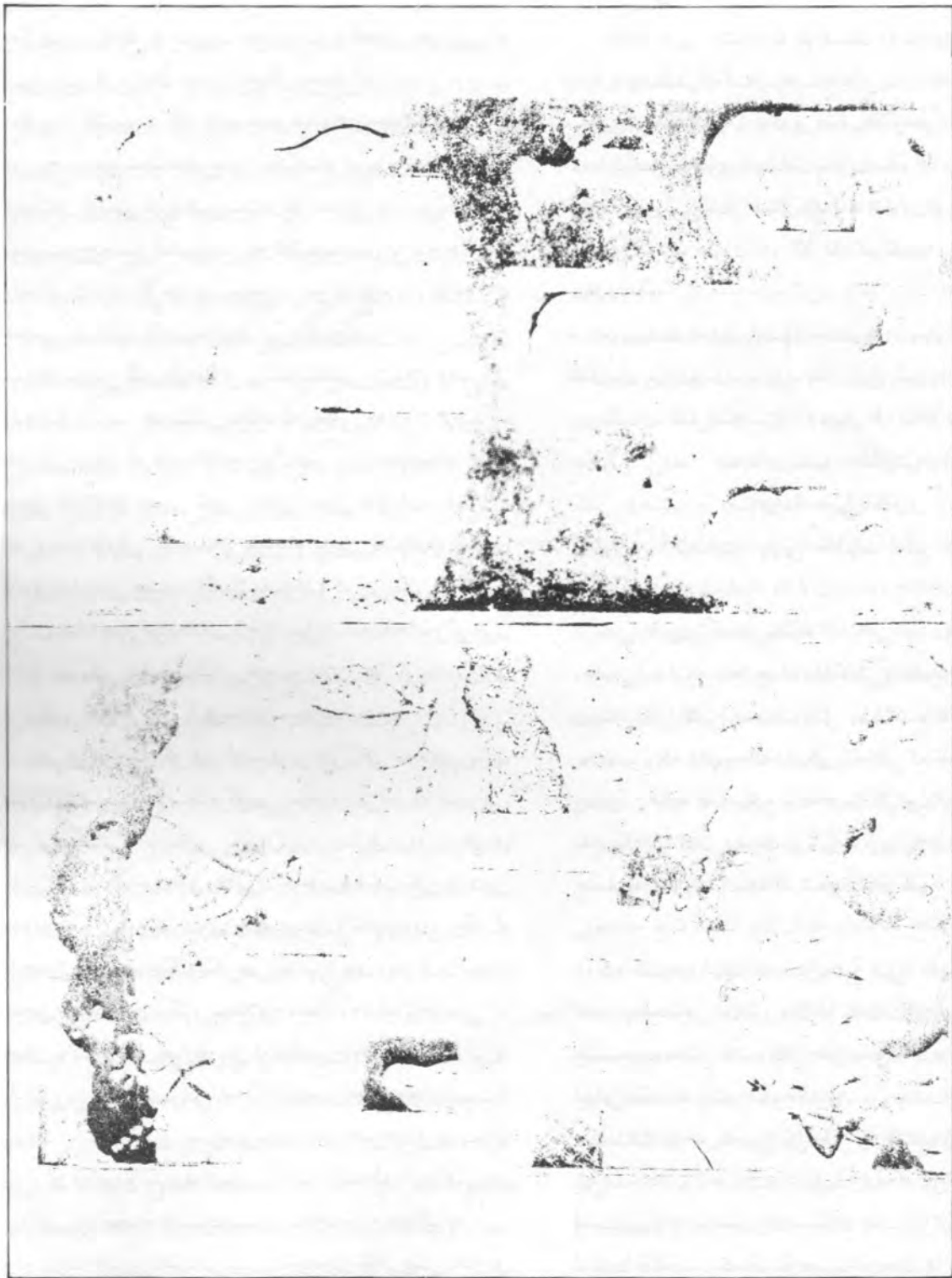
له‌ کۆتایی دا ده‌لیم : رۆزی ۱۰ ی ئابی ۱۹۷۷ چووم بو بینین و وینه‌گرتنی شوینه‌واره‌کانی هیزان و گۆری (سینه‌م) و قوتابخانه‌ی غه‌وسی هیزان له‌سه‌ر گردی (غه‌یدا) ی خۆزه‌ه‌لانی هیزان . خانوه‌کانی شاره‌ کونه‌که رووخاون و هیندیک له شووراو بورج و قه‌لکه‌ی ماونه‌وه‌وه، خه‌لکیش به‌رده‌کانی (قوتابخانه‌ی میرداوود) ی سه‌ر به‌ری باکووری شیوه‌که‌و به‌رانبه‌ر قه‌لکه‌یان بردوه‌وه که شه‌ره‌فخان باسی کردوه . ئیستا شتیکی ئەوتو له ته‌رزی بیناسازی ئەوسای هیزان به‌ ساخی نه‌ماوه‌ته‌وه، جا مه‌گه‌ر رۆزیک له رۆژان زانایانی شوینه‌وارناس به‌ پشکین و لی‌گه‌ران شتیکیان له‌م باره‌وه چنگه‌ بکه‌وی . . .

تابلوی دوازده‌یه‌م

هیزان

هه‌روه‌کو له‌پیش دا گوتمان ئەم تابلۆیه‌یش هه‌ر له‌باره‌ی هیزانه‌وه‌یه . باخه‌وانیک له‌م تابلۆیه‌دا، باخه‌که‌ی به‌ پیمه‌ره (بیل) هه‌ل‌ده‌کوئیت داوینی کراسه‌که‌ی خستوه‌ته به‌ر پشتینه‌که‌ی، سه‌روکلاوینکی پچووکی له‌سه‌ر ناوه‌و، هه‌ردوو قاچی له‌یه‌ك دوور خستونه‌وه‌و له ته‌رزی قاییم کردوون . ئەم دیمه‌نه نیشانه‌ی کارامه‌یی و گورج وگۆلی باخه‌وانه‌که‌یه . جوگه‌یهیکی ئاو به‌ پنا باخه‌که‌دا ده‌روات . له داوینی تابلۆکه‌دا، ئەسپ سواریک دیاره، سه‌روپینچی گه‌وره‌یه‌و گۆلکه‌یهیکی زل له کلاوه‌که‌ی به‌رزه‌وه‌ته‌وه‌وه، که‌واییکی بی‌قول و کراسیکی کورتی له‌به‌ردان و شه‌روالینکی فش و فولیشی له‌بی کردوه . له‌وانه‌یه‌ ئەم ئەسپ سواره میر حه‌سه‌نی کۆری مه‌لیک خه‌لیل، بی، که له کاتی ته‌واو‌بوونی دانانی شه‌ره‌فنامه‌دا میری هیزان بووه . ئیتر سواریک وا له پشت ئەوه‌وه، ئیتره‌که‌ی سه‌ی‌یه‌و، سه‌روکلاوینکی سه‌ی زلی به‌سه‌روه‌یه‌و په‌ری بالنده‌ی خستوه‌ته به‌رو، قزی له‌ژیره‌وه ده‌رکه‌وتوه‌وه، جلوه‌رگی له هه‌ی ئەو پیاوه‌ی پینشووه‌چی . هه‌ونه‌رمه‌ندی ئەم تابلۆیه‌انه وه‌ك چۆن ده‌موچاوی زۆره‌ی ژنه‌کانی به‌ خه‌رپنی و گۆشتنی وینه‌ کردوون، هه‌ی ئەم سواره‌یش پان و گۆشته‌ که به‌ ده‌موچاوو قزی‌یه‌وه له ژن ده‌چی . ره‌نگه‌ ژنی میری هیزان بی، به‌تایه‌ت که سواری ئیتر له‌به‌ر هه‌یمنی و له‌سه‌ره‌خوویی بو‌ژن چاکتره له‌ مایین و ئەسپ . شتیکی دریز له ته‌نیشتی‌یه‌وه ده‌بیندریت که بی‌ده‌چی کاشو (دارقاشوان) بی و یارم و سه‌ره‌که‌ی له‌ زین، یا سه‌رجلی ئیتره‌که‌ توندکردبی . دوو پیاوی پیاده، وان له‌پیش ئەسپ سواره‌که‌وه، یه‌کیکیان ردین و سمیلکی ره‌شی بابری نارینکی پینویه، ئەوی دیکه‌یان لاوینکی قه‌له‌وی بی‌سمیله‌ که برنی تی‌ده‌چی خولامی میر بی . پیاوه‌ ردینداره‌که قاشوینیکی به‌ده‌سته‌وه‌یه‌وه، ژنیکیش رووه‌و ئەوان دیت . قاشوینیکی دی له‌پشت ژنه‌که‌وه دیاره که ره‌نگه‌ به‌ ده‌ستی یه‌کیکی - دیکه‌وه بی که له‌شی له وینه‌که‌دا ده‌رنه‌که‌وتوووه . له‌وه‌ ده‌چی ئەم ده‌سته‌یه له کۆشکه‌که‌وه هاتنه‌ ده‌ری و بو‌یاری (قاشوان) بچن .

ئەم یاری‌یه، وه‌ك له تابلۆی چواره‌میش دا پینشان دراوه، بریتی‌یه له دارینکی دریز که قاشو (کاشو - چوکان) ی بی‌ده‌لین و

تابلوی بازدهیم : شاری هیزان

تابلوی دوازدهیم : هیزان

(گۆ - گوک) ییکیش که توپنیکسی خپو، یا له دار دروست ده کریت و بزماره سه رخه کانی لی ده دریت، یان له لباد ده کریت و لباده که به سوژن ده دوریت بو ئه وهی پته و بی. له بیرم دیت که مندا ل بووبن ئه م گو به مان له به ردیش دروست ده کرد. قاشو، یا یه ک پارچه یه و سه ره که ی چه ماوه ته وه، یا له دوو پارچه دروست ده کریت: یه کیکیان دریز و ئه وی دیکه یان کورته و کونسی تی ده کریت و له سه ری داره دریزه که ده دریت و چه سپ ده کریت. ئه و قاشو یانه ی له شه ره فنامه دا وینه یان کیشراوه له جور ی دووه من. ئه م یاری یه زور کونه و، به عه ره بی (الکرة والصلوجان) ی پی ده گوت ریت.

میژ و نووسی گه وه ی میژ و وی شارستانه تی نیلام (جورجی زیدان) ده لیت: عه باسی یه کان له زه مانی (هارون الرشید) دا ئه م یاری یه یان له فارسه کانه وه وه رگرت^(۴۲). شه ره فخان که له په ره ی (۱۴۸) دا باسی شایی باوکی خو ی ده کات، ده لیت: ئه و ده مانه لاوانی کوردستان به رده وام یاری قاشوانیان ده کرد. ئه وه ی شایانی باسه، (گوک مهیدان) که جی ییکی ته ختانی شاری بدلیسه و، قوتابخانه ی (اخلاصیه) ی شه ره فخان و گو مه زی چهند میریکی بدلیسی لین، هه ر به ناوی ئه م یاری یه وه ناوی لی تراوه، چونکه ئه م یاری یه له و مهیدانه دا کراوه.

«بنی براجا» یه که هه ر له وه به رتر جی ییکی ته ختانی پست شووه ی جزیرا بوستان و گوژی (مه م وزین) ه، له سه ره می میرانی بو تان دا مهیدانی یاری گوک و رمبازی بووه. شاعیری مه زنی کورد (ئه حمه دی خانی)، له دیره شیعریکی داستانی مه م وزین دا، ئه م شوینه ی به (مهیدان) ناو بردووه، جگه له ناوه یسانی چهند جیگه ییکی دی جزیره و ده ور به ری - له وانه چه می وه سطنی و نیرگرو سه قلانی مه ما^(۴۳). ئه ولیا چه له بی که خو ی یه که م جار چواره روژ له بدلیس ماوه ته وه، به دریز ی باسی یاری قاشوانی له وی کردووه. له م رووه وه ده لیت: ریزیک به رد له سه رو ئه وه ری مهیدان دا داندراون و به سه دان سوار له هه ردوولا یاری ده که ن. گوک خپه له داره وه هیندی سه لکی زه لمانیکه و قاشو که یشیان سه رخه و له زه ردگیراوه^(۴۴). واته: وه ک قاشو ی تابلوکان نین. (ئه حمه دی خانی) یه ناماژه ی بو ئه م یاری یه کردووه. ئه وه تا میرتاژ دین په یکه که ی ده نیرینه کن میر زهینه دین و ده لیت:

هه رچار سه ری دمه وه کی گو
چه وگانی ئیراده تاوی کاشو^(۴۵)

جاران یاری قاشوان له کوردستان دا باو بووه و، سوار له گه ل سوار و په یایش له گه ل په یادا یاری یان ده کرد. دوو تا قم له یاری یه که دا به رانه به یه کدی ده وه ستان و هه ر تا قمیکیش هه ولی ده دا گوک به بو خو ی بیات. به وینه، له سالانی سی دا، هه جاره ی سی چل سوار نیک و له شاری کو به پیکه وه بو راو ده چون. له چون دا، یا له گه رانه وه دا یاری قاشوانیان ده کرد.

هه ره ها (جلیتین) یشیان ده کردو، ده هه ول و زورنایشیان له گه ل خو یان دا ده بردو (عه زه ی زهینه ل چاوه ش) که به زورنالیان به ناوبانگ بوو - زورنای لی ده دا و (حه مه عه بی) یه ده هه ولی لی ده دا. سه رباری ئه وه، ئه سپیشیان وه ها فیر کردبوو له کاتی (جلیتین و رمبازی) دا به پی هه وای زورنا که ده هات و ده چوو.^(۴۶) ئیستایش یاری قاشوان له نیو مندا لانی لادی دا ده کریت.

نابی ئه وه یه له بیر بکه م که یاری قاشوانه له ده ورانی ده و له تی مه غولی یه کان دا (ئیلخانی) هه بووه، وینه یی له نیو وینه کانی کتیبی ده ستنووسی (منافع الحیوان) ی (ابن بختیشوع) دا هاتووه که دانه ی بنه رته ی له نامه خانه ی مورگانه (نمره ۵۰۰) و دانه ییکی وینه له به ردا گیرویمان له لایه. قاشو ی مه غولی یه کان سه ره که ی، یا سه ری پارچه پچوو که که ی چه ماوه یه، له کاتیک دا له شه ره فنامه دا هه ی کوردان راست و ریکه.

له م تابلوه دا ژنیک که سه ره پو شی سی و ته نک ی له سه رناوه، له به ر په نجه ره ی خانووینیک دا ته ماشای ئه و خه لکه ده کات خانوووه که سی قاته قاتی خوا ره وه ی له به ردی نه قاری یه و ئه وانی دیکه له خشتی سوره کراوه، دوو په نجه ره ی تی هه لکیش (مشک) که به عه ره بی پی ده لین (نافه شمیه) له قاتی سی یه م دان و ئه م شیوه په نجه ره یه له کوردستان که مه بو مه ستوری ژن و خیزان دروست ده کرین بو ئه وه ی ئه وانه ی له پشت په نجه ره که وه ن ده ره وه ببین و خه لک ئه وان نه بین، له بغداد ئه م جوژه په نجه ره یه زوره له خانه کونه کانی که رکوک و کورسنجق دا زوره ی ئه م په نجه ره به چوکانه له که چ

دروست کراون نهك له دارو ، له سلیمانی له (گه‌نجینه)کاندا هه‌به . هه‌ندیک له خانوونکی دیکه له‌ژیر ئەم خانووه دياره که به خشتی سورکراوه‌یه .

له تهنشتی خانوه سی‌فاته‌که ، خانوونیک ، یان دیکورنیک دياره ئەگەر خانو بی تی‌هه‌لکیش (حل وشد)ی نی‌یه و خانووش ده‌بی به تی‌هه‌لکیش ناوا بکرتی له‌به‌رنه‌مه مروؤف ده‌لی دیکوره‌له به‌ینی هه‌ر دوو چوارگۆشه (مربع) یک دا خالیکی ره‌ش دياره ، نازانم ئایا کونی بچوکن ، یان نا؟

ئیه‌ت‌ماله ئەمه کانی ژنان بی ، چونکه له‌سه‌ر جوگه‌ی ئاووه ده‌رگایش پی‌ده‌چی له‌لقه‌باریکه‌کانی دره‌خت بی که به تی‌هه‌لکیش دروست ده‌کرتی . من ئەم وینه‌یه پیشانی بربیک له مهندسه‌کانی ئیداره‌ی محلیم - دا له سلیمانی که‌سیان سه‌ری لی‌ده‌ر نه‌کرد ، منیش وه‌ها بی‌ری لی‌ده‌که‌مه‌وه .

تابلوی سیازده‌یه‌م

نه‌خووشی ده‌مارگری (اعصاب) و چاره‌سه‌رکردنی به‌دوعا تابلوی سیازده‌یه‌م (به‌ره‌ی ۸۹) له‌باره‌ی میرنشتینی (ترجیل)هوه‌یه‌وه ، بریتی‌یه له‌نه‌خووشی ده‌مارگری کچی میری ئورتووقی و چاره‌سه‌رکردنی له‌لایه‌ن (شیخ‌حسه‌نی زه‌رقی)یه‌وه . شه‌ره‌فخان له‌به‌ره‌ی (۸۹ - ۹۰)دا نووسویه : ئورتووقی کوری ئە‌که‌سه‌بو‌اکسب^(۷۷) که‌میرینکی سه‌لجووقی بوو و ناوچه‌ی ماردین و دياربه‌کری له‌ژیر ده‌ست دا بوون ، کچینکی جوانی هه‌بوو ، تووشی نه‌خووشی ده‌مارگری بوو‌بوو . چهند دوکتوریان هینایه‌سه‌ر ، نه‌یان توانی چاری بکه‌ن تا داوايان له‌شیخ‌حسه‌نی کوری شیخ‌عبدالرهمان کرد که به‌شیخ‌حسه‌نی زه‌رقی به‌ناویانگ بوو و مروفینکی پیاوچاوک و موریدی زور بوون ، به‌دوعا کچه‌که‌چاک بکاته‌وه . ئەویش هات و به‌دوعا کچه‌ی چاک کرده‌وه . باوکیشی کچه‌که‌ی - دا به‌سه‌ید حسینی کوری شیخ‌حسه‌ن . هه‌روا حوکومه‌تی (ترجیل)یشی پی‌به‌خشی که‌بریتی‌یه له‌(حه‌زو) که‌قه‌زاینکی دياربه‌کره‌له‌گه‌ل عتاق (هتاخ - ئیتاخ) که‌(۸۵کم)یک له‌خوره‌ه‌لانی دياربه‌کره‌وه دووره‌له‌هاوینی ۱۹۷۷ بۆم هه‌لکه‌وت وینه‌ی قه‌لای ئیتاخ بگرم . پاش ئەو کورو نه‌وه‌کانی حوکمیان کرد . جگه‌له‌وانه ، چهند قه‌لای جیگه‌یینکی دیکه‌یشی له‌ناوچه‌ی دياربه‌کر دای .

له‌م تابلویه‌دا وینه‌ی خانوونیک و هک مزگه‌وت لای سه‌ره‌وه‌یه

که‌گومه‌زی پیاوژی و رووکاره‌که‌ی نه‌خشداره ، واته‌ئوه‌گیو دره‌خته‌ی دیارن ، نه‌خشن و په‌نجه‌ره‌دیش به‌نیسقه‌دی دیواره‌که‌وه‌یه . پی‌ده‌چی ئەمه مزگه‌وت نه‌بی و خانووی میر ئورتووق بی و شیره‌که‌ی گومه‌زی بی . کچه‌نه‌خووشه‌که له‌حه‌وشه‌ی خانوه‌که‌دا له‌نیو‌جی‌دا که‌وتووه . راخه‌ره‌که‌ی لبادینکی راخراوه‌به‌سه‌ر مافورینکی جوان داوشتیک تا نيزیک ملی به‌سه‌ر کچه‌دا دراوه . ژنیک ، به‌پیی وینه‌که ، له‌نيزیک قاچی و لای ده‌سته‌راسته‌وه‌دانیشتووه ، ده‌سروکینکی سپی به‌سه‌ره‌وه‌یه‌وه ده‌سروکینکی (هه‌نی‌یه‌پنج - توئیل‌به‌ند)ی له‌ده‌ور به‌ستووه . ژنه‌باوه‌شینی به‌ده‌سته‌وه‌یه‌وه‌باوه‌شینی کچه‌نه‌خووشه‌که‌ده‌کات ، له‌وه‌ده‌چی کاره‌که‌ره‌که‌ی بی . که‌نیزه‌کینکی ره‌شیش له‌ته‌نشتی ده‌سته‌چه‌پی ، کچه‌که‌دا دانیشتووه‌وه‌فنجانینکی له‌ده‌ستدایه‌وه ، ده‌سروکه‌که‌ی ره‌شه‌وه‌هه‌نی‌یه‌پنجه‌که‌ی سپی‌یه . شیخ‌حسه‌نی زه‌رقی‌یش به‌سه‌رومیزه‌رو ر‌دینینکی سپی و جلویه‌رگینکی ره‌شه‌وه له‌پشت سه‌ری کچه‌که‌وه‌دانیشتووه‌وه . وا دياره‌دوعا بۆ کچه‌که‌ده‌کات . پیاوونیک له‌پشت شیخ‌حسه‌نه‌وه‌راوه‌ستاوه ، وینه‌که‌ی تا راده‌بینک تینک چووه ، به‌لام له‌مروفینکی ناینی ده‌چی و له‌وانه‌یه‌موریدینکی شیخ‌حسه‌ن بی . پیاوونیکش له‌سه‌ر کورسی بینک دانیشتووه‌وه‌هه‌ردوو ده‌ستی خستووه‌ته‌سه‌ر رانی و به‌په‌ژاره‌وه‌ئومیده‌وه‌ته‌ماشای کچه‌ده‌کات . ئەم پیاوه‌که‌وای بی‌قول و کراسی دریزی پووشیوه‌وه کلاوه‌که‌ی له‌هیبی تورکمانانی‌یه‌کتیی سؤقیته‌ده‌چی ، نیوه‌راسته‌که‌ی وه‌ک تاسکالای جه‌نگه‌وه‌گولنکه‌یینکی به‌سه‌ره‌وه‌یه‌وه ده‌وره‌که‌ی به‌پانی بۆ سه‌ره‌وه‌هه‌ل‌گه‌راوه‌تووه ، هه‌مان کلاو له‌وینه‌ی مه‌غولی‌دا هاتووه ، وه‌ک هیبی سولتان مه‌حمود غازانی نه‌وه‌ی هولاکو (۱۲۹۵ - ۱۳۰۴ی زاین) که‌له‌تابلوی‌یه‌که‌می کتیی ده‌ستووسی (منافع‌الحيوان)ی ئیبن‌به‌ختیشوع (عبیدالله کوری جیرائیل)دا ده‌رده‌که‌وی . ناوبراو ئەم کتیبه‌ی بۆ میری کورد (نصر‌الدوله‌ئه‌حمه‌دی کوری مه‌روانی کوری که‌ک) داناوه‌وه‌له‌سه‌ر داوای سولتان مه‌حمود غازانی کراوه‌به‌فارس‌ی و چهند وینه‌کیشیکیش وینه‌یان تیدا کردووه . ژنه‌که‌ی مه‌حمود غازانی‌یش له‌م کلاوه‌ی له‌سه‌ردایه . وا دياره‌ وینه‌کیشی شه‌ره‌فنامه‌زانویه‌ ئەم کلاوه‌به‌ره‌گه‌ز تۆرانی‌یه‌وه‌ک سه‌لجووقی‌یه‌کان . ئیدی ئەویش بۆ میر ئورتووقی سه‌لجووقی

کیشاوه. به لای منهوه ئەو پیاووی له تابلۆکه دایه ئورتووق کۆری (ئەکسەب) خۆیەتی و دەموچاوی له وینەکه دا که میك شیواوه، سێ (گۆلداڤان - گۆلۆرینژ) لەسەر سینی ییکی بەلەمی بەردەمی دان. هەمان گۆلداڤان و سینی له کۆری مەحموود غازانی یش دا هەن، لەو تابلۆیە (منافع الحيوان) دا. هەر و شتیکی درێژ به لا تەنیشی ئورتووقەووە، بەنگە رمیک بی که سەرکە ی دیار نی یه.

تابلۆی چواردهیم

تابلۆقەدانی قەلای بدلیس لەلایەن ئاق قۆینلووه کانهوه

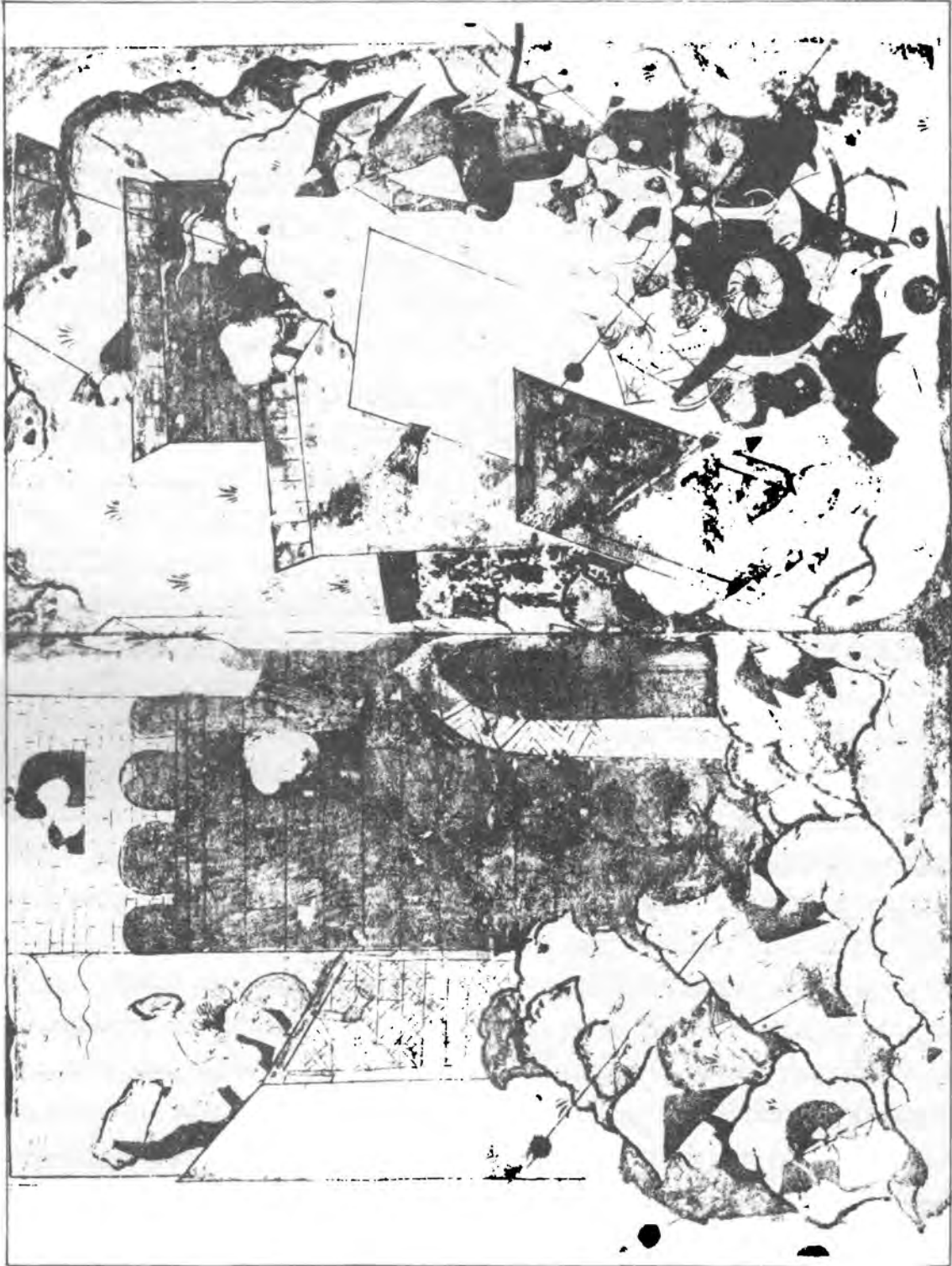
ئەم تابلۆیە له میرنشینی بدلیس دەوێت و، بریتی یه له تابلۆقەدانی قەلای بدلیس لەلایەن لەشکری دەولەتی ئاق قۆینلووه به سەرکردایەتی (سلیمان بیژن). شەرەفخان باسی ئەوێ کردووه که (حسن الطویل) ی دامەزرینی دەولەتی تورکمانیی ئاق قۆینلوو (۸۷۱ - ۸۸۲ ی کۆچی = ۱۴۵۳ - ۱۴۷۸ ی زاین) له سەردهمی میر ئیبراهیمی کۆری میر حاجی محەممەدی بدلیسی دا لەشکرینکی به سەرکردهی سلیمانی کۆری بیژن نارد بو داگیرکردنی قەلای بدلیس. سلیمان زستانان دەچوه بشیری و ماردین و که زستانیش به سەر دەچوو دەهاتووه بدلیس. بەم پێیە گەمارۆدانه که سێ سالی خایاند، تا خەلکی نیو قەلای لێرسان داو به نەخووشی رشانووه (تاعوون) و لەبەر توندیی گەماروو شەر هەموو گیانیان لەدەست دا. تەنیا حەوت کهس لەگەل میر ئیبراهیم دا، زیندوو مانهوه. ئەوجا به ریک کهوتن خۆی دا بەدەستهوه. سلیمان بیژن میر ئیبراهیمی ناردە لای (حسن الطویل) له تەوریزو ئەویش ریزی لی گرت و ئیشیکی له (قوم) پی سپارد. که (حسن الطویل) کۆچی دوایی کرد، یه عقووبی کۆری (میر ئیبراهیم) ی لەبەر سەرکیشی خێلی (رۆژکی) له بدلیس کوشت.

له قەسەکانی شەرەفخانەوه وا دەردەکهوی که تابلۆقەدانی بدلیس سالی (۱۴۵۳ ی زاین)، یا که میك دواي ئەوه بووی. دیاره میر ئیبراهیم پیاویکی بههیز وره بهرز بووه، یه کیک بووه لهو میره بدلیسیانە ی که پاریان لی داوه ئیستایش پارهکانی لەمۆزه خانە ی ئەستەموول دا ماون و پاریزراون، وه که له نامەینکی مۆزه خانە ی بهریتانی دا هاتوووه که بۆم ئیراوه. له تابلۆیە دا، سلیمان بیژن لەسەر کورسی ییک

دانیشتوووه، رمیککی کورتی له چهشنی (رمی مەوجدان) لەدەستدایهوه، تیرەکه ی لەنیو تیردان و شمشیری له کالاندایهوه، (بازی بەند) ی شەپیشی له دەست کردوووه، قەلغانە که پیشی چەند گۆشەیی یه وه که چهتر دینە بهرچاوه. ئەم شیوه قەلغانە بەدەستی چەند جەنگاوه ریکی دیی لەشکره کهو یه تی و له تابلۆکانی دیکه دا زۆر کهمه. وا پێ دەچی بەنرخ بی، چونکه زۆری قەلغانەکانی دی دەوراندە و ریان خرو له نیو پراستهوه دەریو قیون، واته کوورو قوقزن که به عەرەبی (محدب) ی پێ دەلین هەر و هەمان خەتداریش و خەتەکان له قەراغەوه دەست پێ دەکن و له نیو پراستی دا کۆدەبنهوه.

ئەم قەلغانە لەنیو کوردو فارس و عثمانی دا بێراوه، نازانم ناخۆ جۆره قەلغانیکی کوردی یه، یا هێی دەولەتیککی دی یه؟ له تابلۆی شەری ئەدرنە دا قەلغانی بێزەتی یه کان بازنەیی و تەختە، یانی لەشیوهی ئەم قەلغانە نی یه.

جی گوتە، دوو جۆره قەلغان له سنەتی کوردستان لەنیو چەکهکانی عەبدال خانی بدلیسی دا هەبوون، که ئەولیاچە لەبی له لاپەرە (۲۴۹) ی سیاحتنامە که ی دا (دەقی تورکی) به قەلغانی عەینتابی و دیار بەکری ناوی بردوون. له لاپەرە (۴۹) ی وەرگیڕانە کوردی یه که ی دا دەلێت: شمشیر و خەنجەر و پرم و دەمانچە و سەر تیری دیار بەکری به ناوبانگن. له لاپەرە (۱۴۲) یش دا دەلێت: شمشیری شیخانی و مەقراوی له بدلیس دروست دەکرین و وینەیان له هیچ شارینکی دیکه دا نی یه. تیرو کهوانی بدلیس به ناوبانگه. هەر و هەمان دەلێت: دەست و پێنۆندانی عەبدال خان که ده هەزار کهسی خەلکی بدلیس و مووچە ی مانگانەیان لی وەر دەگرت، شەو و رۆژ قەلغانی حەلەبیان به شانەوه و شمشیری شیخانی و مەقراویان به پشتهوه و گۆپال بەدەستهوه بوو. بەلام ئیمه نازانین شیوهی قەلغانی حەلەبی چۆنه. داخۆ ئەو جۆره زۆرەیان که له وینەکان دا دەبیندریت ئەوه، یان نا؟. جگه لهوه نایشانین (قەلغانی کوردی) چۆن بووه، که ئەولیاچە لەبی له لاپەرە (۲۰۹) له باره یهوه دەلێت: کوردانی هەکاری هەریه که قەلغانیکی کوردی به کۆلەوه یه. تو بلی مەبەستی پێ قەلغانی دیار بەکری، یا قەلغانی عەینتاب بی؟ ئەگەر وایش نەبی، له هەکاری، یا له چ جیگه ییکی دیکه ی کوردستان دا قەلغانی کوردی دروست دەکرا؟

تابوی سبزه‌بیم : نه‌خوشی دهماری .

تابوی چواربیم : نابلقه‌دانی قذای بدلیس

لهشکری سلیمان بیژن له خوار قه‌لای بدلیس و سهر قه‌راغی رووبار دامه‌زراون و پرچه‌کن به شمشیر و پم و تیرو تهنه‌نگ و شهر ده‌کن. لووله‌ی دوو توییان له زری (درغ)ی تویه‌کوه راست بووه‌توهوه ده‌رکه‌وتوهوه، تویبارانی قه‌لایان پی‌ده‌کن. له شه‌رفنامه‌دا ناوی توپ نه‌هیندراوه، به‌لام گو‌تراوه که مه‌نجه‌نیقیان پی‌بووه. له کاتیک دا نه‌وسا توپ هه‌بووه. له‌نیو له‌شکری ئاق قوینلوودا هیندیک هه‌ن کلای نه‌ورویاییان له‌سهرناوه که هه‌ر لاییکی دوو سهری دریزی هه‌یه. وا پی‌ده‌چی نه‌مانه خه‌لکی به‌شی خو‌ره‌لانی ناوچه‌ی نه‌نازولی نه‌و ده‌مه بووبن که له‌زیر ده‌ستی ئاق قوینلووه‌کان دا بووه، واته ده‌وروبه‌ری سیواس، یا نه‌م لاتر.

میر ئیبراهیم به‌سهر قه‌لاوه دیاره، سهر و کلای زل و ردینی ماش و برنجی و پرو‌گه‌وره قه‌لغانی شه‌ری به‌ده‌سته‌وه‌یه. دوو پی‌او وان له‌پشت نه‌وهوه. ئالاییک وا به‌سهر به‌رزترین جی قه‌لاکوهه. له خزار میر ئیبراهیم و به‌رووکاری دیواری قه‌لاکوهه، لووله‌توییک له ده‌رگاییکی ئاسنی تی‌هه‌لکیش (مشبک)هوه هاتوه‌ته‌ده‌ر دوور نی‌یه میر ئیبراهیم توییشی هه‌بووبی، وه‌ک چون عبدال خان تویی له‌سهر قه‌لا هه‌بووه له‌شه‌ری دژی مه‌لیک نه‌حمه‌د پاشادا به‌کار هیناوه.^(۲۹)

دوو ژن له په‌نجه‌ره‌ی شانشینی قاتی سی‌یه‌می قه‌لاوه سهریان هیناوه‌ته‌ده‌ری و جلوبه‌رگی ره‌شیان پو‌شیوه. نه‌و جلوبه‌رگه ره‌شه نیشانه‌ی ماتم و خه‌مباری به‌بو‌سه‌دان شه‌هیدی قه‌لای، بدلیس چونکه زوریان له شه‌ره‌که‌دا کوژران و نه‌وانی دی له‌بهرسان دا، یا به‌نه‌خوشی ره‌شانه‌وه (تاعوون) مردن و، ته‌نیا حموت که‌س له‌گه‌ل میر ئیبراهیم دا به‌زیندوویی ماونه‌وه، وه‌ک شه‌ره‌فخان نووسیه، که نه‌م دوو ژنه په‌کیکیان ژنی میر ئیبراهیمه‌وه له‌و حدوت که‌سه‌یه. دوو پی‌اویش له قاتی دووه‌می قه‌لا‌دا دیارن و، په‌کیکی دیکه‌یش چوه‌ته لای په‌کیک له‌وانه‌ی کلای نه‌ورویاییان له‌سهر کردووهوه سهر به‌له‌شکری سلیمان بیژنه‌وه قسه‌ی له‌گه‌ل دا ده‌کات. وا دیاره بو‌گفتو‌گو‌کردن له‌گه‌ل دوزمن دا هاتوهوه. بو‌نه‌وه‌ی به‌رانبه‌ر به‌ده‌ست تیه‌وه‌نه‌دانیان میر ئیبراهیم خو‌بدات به‌ده‌سته‌وه. نه‌م تابلویه دواین قوناخی به‌رگری کردنی میر ئیبراهیم پیشان ده‌دات له کاتیک دا هه‌ر حدوت که‌س له ده‌سته‌که‌ی له تابلوکه‌دا

دیارن.

نه‌ندازه‌ی قه‌لا

به‌سایه‌ی قه‌له‌می نه‌ولیا چه‌له‌بی دوستی کورده‌وه که توانی (۶۱۰) کوردی دیلی شه‌ری عبدال خان له شمشیری مه‌لیک نه‌حمه‌د پاشا رزگار بکات که زوربه‌یان نیزی بوون و جه‌لا‌ده‌کان وه‌ک (۱۹۰) که‌سه‌که‌ی دی سهریان ده‌برین، بو‌مان ده‌رده‌که‌وی که نه‌م تابلویه هه‌مان نه‌ندازه‌و پی‌وانه‌ی راسته‌قینه‌ی قه‌لای هه‌ن، نه‌وه نه‌بی که نیستا نه‌و لایه‌ی قه‌لاکه‌ه رووخواه، که سهرای عبدال خانی لی‌بووو ده‌که‌وته دیوی پشته‌وه، یان به‌ری خو‌رتا‌وا‌یه‌وه. له تابلوکه‌دا، شانشین (شناشیل - بالقون)یک له‌سهر چوار که‌وانی بازنه‌بی قاتی حی‌یه‌م دیاره که دوو ژن سهریان له په‌نجه‌ره‌که‌یه‌وه هیناوه‌ته‌ده‌ری. نه‌ولیا چه‌له‌بی پش باسی له‌وه کردوه شانشین له قه‌لای بدلیس دا هه‌بوون، له لاپه‌ره (۱۰۶)ی وه‌رگه‌یرانه کوردی په‌که‌دا له‌م رووه‌وه ده‌لیت:

هه‌موو په‌نجه‌ره‌و شانشینه‌کان له‌سهر بورج و دیواره‌کانن. نه‌مه نه‌وه ده‌رده‌خات که کومه‌له شانشینیک به‌به‌رزی قه‌لاوه‌وه له قاتی سی‌یه‌می دا هه‌بوون که دیبه‌نیکی جوانیان به‌م قه‌لا گه‌وره‌یه به‌خشیوه که (۳۰۰) ژووری هه‌بوون و (۳۰۰) خیزانیان له‌نیو‌دا بووه، نه‌مه جگه له عه‌ماری نازوو‌خه‌و جبه‌خانه‌و ته‌ویله‌ی و‌لا‌خ.

هه‌روه‌ها له لاپه‌ره (۲۶۶) دا ده‌لیت: قه‌لا نه‌وم نه‌وم له‌سهر په‌که‌وه هه‌ر خانیک هاتینه‌ته سهر کار، ئیشیکی ناوه‌دانی له قه‌لاکه‌دا کردووه. به‌لام عبدال خانی زاناو نه‌ندازارو ستیزناس - فلکی - و پزیشک و بلیعت سهراییکی له‌سهر شیوه‌ی سهرای (فیداقا) له قه‌لاکه‌دا دروست کردو، ده‌ورانده‌وری قه‌لاکه‌ (۴۰۰۰) شه‌قاو بووه. له‌نیو باخی خانیش دا (۳۶۰) ژوور هه‌بوون و ناوی ناوی‌رژین (نافوره)ه‌کانی له ده‌می شیر و لووتی دیوو ده‌می نه‌ژدیهای ده‌ستکرده‌وه فیچقه‌یان ده‌هات (بروانه): لاپه‌ر: ۱۲۶ و ۲۶۶ و ۱۰۶.

له ده‌سته‌چه‌بی تابلوکه‌دا، ده‌رگاییکی ئاسنی تی‌هه‌لکیش دیاره که لووله‌توییک لی‌هاتوه‌ته‌ده‌ر. نه‌مه‌یش له‌گه‌ل نه‌ندازه‌ی قه‌لاکه‌دا ته‌واو په‌ک ده‌گرته‌وه که نه‌ولیا چه‌له‌بی له لاپه‌ره (۱۰۶) دا له بازه‌یه‌وه گو‌تویه: «له خواره‌وه‌را ریگای

جوونه شار ههيه، سى قات دهر وازهى ئاسنى بو كراوه كه نىوان نهو دهر وازانه دا زور جوړه چهك ئاماده كراوه. واته چهكى وهك تويى لى داندراوه، وهك چون له وينه كه پيش دا پيشان دراوه، له سهرده مى شهره فخان، يا بلين ميرئيراهيم دا تويى نى بووه. ئهم تابلويه به لگه ييكي ئاشكرى ئهويه كه ههر ئهم نهرزى معمارى قهلا له دهر وارانى شهره فخان، يا پيش ئهويش دا هه بوه، له زه مانى عبدال خان دا نه كراوه جا نهو وه سفه ي سهره فخان چهل بى ئهوه ده سه لمينى كه وينه كانى نيو شهره فنامه له سهر بناخه ييكي راست و دروست كيشراون.

تابلوى پازده يه م

كوږى شهره فخانى بدلىسى

تابلوى پازده يه م (په ١٤٥) له باره ي فرمانبره وايي شهره فخانى كوږى مير (شمس الدين) ههويه، واته باپيرى شهره فخانى ميژ وونوس كه نهك ههر مروفيكى خوينه دار به نكوو له مير هه ره به ده سه لاته كانى بدلىس بووه. وهك شهره فخان نووسيوه: له زانستى (تنجيم) و (رمل) دا به توانا بووه. سالى ٩٤٠ى كوچى (١٥٣٣ - ١٥٣٤ى زابين) له گه ل له شكرى عوسمانى دا به شهرهات و له گه ل (٧٠٠) له هيزه كه ي كوږا.

ئهم تابلويه كوږى شهره فخانه. ناوبراو له نيوه راستى باخيك دا له سهر كورسى ييك دانيشووه و پياوه كانى له دهورى راوه ستاون. شهره فخان له وينه كه دا چوارشانه و كه له گه ت دياره و. دور نى به شهره فخانى ميژ وونوس ئهم وه سفه ي لهش ولارى باپيرى له باوكى به وه بيستى. شهره فخان جلوه برگى ميرابه تى له به ردايه و، سه روكلان يكي سپى گه وره له سهر ناوه كه گولنگه ييكي زور به رزو زلى له سهر قيت بووه ته وه و شيوه گولنگه ي وا گه وره بو هيچ ميرىكى دى نه كراوه. جا نازانم ئهم گولنگه يه له كومه له په ره كانى بالنده، يا شتى ديكه دروست كراوه؟. ده موچاوى شهره فخان تاراده ييك شيوه. له نه يشتى راستى به وه، سوراخى ييكي مل دريژ.

ههيه كه بو شراب و گولاو به كارديت. ژنيك و كوږيكي ده وازده سالى له لايه كه دى به پيوه وه ستاون؛ كوره كه كه ميك چووه ته پال ژنه كه و، جلى ژنه يش په نگا و په ننگ و كه وای بى قول و كراسى دريژى ژنانه به و سه روكلان وه كه پيشى وهك هى

پياوان گه وره به و له هه مان قوماشى خه تداره كه بو سه روكلانوى زور به ي پياوانى نيو تابلوكه به كارها تون و دور نى به قوماشى مشكى ئاوريشم بى. وا بى ده چى ئهم ژنه قه لغانى شهريشى به شانوه بى كه وهك نه لقه ييكي گه وره ي له گولنگه كراو له نيوان نه و شهره فخان دايه؛ واته به هه ردو وكيانه وه به ستراوه. له وانه به مه به ستى وينه كي شه كه نهو پيوه ندى ژن و ميردايه تى به بى كه له نيوان هه ردو وكيان دا ههيه، چونكه نه وه (شاه به گى خاتون) كچى (على به گى ساسون) ه كه ژنى شهره فخانه و نهكى شهره فخانى ميژ وونوسه. ئهم ژنه له حه وشه ي مرگه وتى (شهره فخان) گومه زىكى جوانى تيز و به رزى له سهر كوږى ميرده كه ي ئا و كرو وه و، گوره كه ي خويشى له نيو ئهم گومه زه دايه. كه چووم بو بدلىس، ويستم وينه ي نووسينى سهر كوږيان بگرم و بخوينمه وه، به لام مجيوره كه له وى نه بوو كه كليلى ده رگاي گومه زه كه ي بى بو.

گومان له ودا نى به كه جلوه برگى ئهم ژنه مير ه به شيوه ييكي ولقيعى كراون و هى دهر وارانى ته و او بوونى دانانى شهره فنامه ن. نه و ليا چه له بى ژنانى بدلىسى نه ديون، چونكه روپوش بوون و، ده لىت: وه كوو براده رانم پيشان گوتوم: جليان سپى به و پيچه (په چه) به كاردين و تاسكلانوى زيرين، يا زيوين له سهر ده نين و به رگيان سهر له به ر ئاوريشمه. شايسته ي باسه ژنانى تيزيديش جلوه برگان به كراس و سه روكلان وه سپى به، مه گه ر ئيستا كه گوږابن. جاران ژنانى به شيك له بو تان كراسى سپى يان ده پو شى و، كراسه كانيان يا وهك هى ژنانى ئيزيدى له (مه فروم) سپى بلادى بوون، يا له جاوى سپى نه ستور بوو كه له لو كه بوو و له ديهاتى بو تان دروست ده كران. بگه ره له ناوچى (طورى) و وهك شارى ميديات و كه رجه وس و نه سكيف (حه سه نكي ف) يش دروست ده كران و باشترو قايم تيريش بوون و له بو تان ده فروشان. تا سى - ساليك له مه و به ر، نهك هه ره له طورى واته ناوچه ي خو ره لالت و باكوږرى خو ره لالتى و يلايه تى مازدين. به نكوو له هه نديك زور به ي ناوچه كانى كورده ستانى توركيدا به زورى ژنان هه ره كراسى سپى يان له به رده كرد، به لام قوتهك و ده رى يان سپى نه بوون. جگه، له وه، كه تانوكى سه ريشيان سپى بوو. وهك چون كراسى پياوانيش تا نه ژنو يا خوار نه ژنو ده هات، به لام هه ردو و لچكى (تيله) دريژ تر

تابلوی پاردهیم : کوری شهرهفخانی بدلیسی

تابلوی / شاردهیم : شاهمهاسپ له شاری جهلات

بوون. ئەم كراسە لە لۆكەى سېي، يا چندراونكى سېي ناياب دروست دەكرائە. زۆر لە كراس و دەرپىنى پىسارى هيندى دەچوون، بەلام كراسەكەيان رېكويپىكتەر بوو، زۆر كەس بى شەرۋال بۇ دەرهە لە بەريان دەكرد، چونكە بارى ئابوورى خەلك ناچوور كز بوو.

پىلاوى بەمووروو

شېۋەى پىلاۋ لە تابلوكانى نيز شەرەفنامەدا هيندە روون و ديار نين. تالى بدوين و، بزائين ئەوسا پىلاۋ لە كوردستان دا چون بوو و چەند جوړى هەبوون. بەلام لەم وىنەدا تاكنك لە پىلاۋى (شاھ بەگى خان) ديارەو ئاشكرايە. رەنگى پىلاۋەكە، سېي يا رەنگىكى كالى وەك ئەمەيى كالمو سەرەكەى پانەو وەك هىي ژنانى ئىستا بارىك نى يە. هەروەدا سەرەكەى هەيش نە گەراوەتەرە بۇ سەرەو، وەك جاران كە ئەم جوړە هەبوو لە سلیمانى (پانى بەرز)يان پى گوتووە. چەند مووروويك بەم پىلاۋەوون، هيندېكيان گەورەن و بەكيكيان هيلالى يە. موورووكان رەش، يا شىنى تۇخن. جى باسە كە ئەولياچەلەبى لە لاپەرە (۱۲۸)دا ناوى نەعلى سەدەفكارى بدلىسى هيناوو گوتوويە: خولامەكانى عبدال خان كە لە (حەمامى باغ) ئيشيان دەكرد، نەعلى سەدەفكارىيان لەپى بوو، نەعلى سەدەفكارىشيان بۇ ئەوانە دەهينا كە خويانيان دەشوست. بەمەدا دەبى لە بدلىس دا پىلاۋ و نەعلى بەمووروو و سەدەفكارىيان دروست كردي.

ئەو كورەى لە بەر سىنگى شاھ بەگى خاتوون دا راوەستاوە، ئەو (شمس الدين)ى باوكى شەرەفخانى مېژوونوسە كە كورە تاقانەكەيتى و لەوى دا كراسىكى سېي بى دوگمەى لە بەردايە، چونكە كراوە نى يەو، دەستەسپىكى (كەفى) بەسەر شانى دا داووە هەردوو سەرى بۇ پىشەو بەرداوەتەو، وە تا ئەم زوووانە وەيان تا ئىستاش ئەم دەستورە يانى كەفى بەسەرشانى كوربەكاديت لە كوردستانى ژورودا ئەم كورە بە دەستىكى قەلغان و بە دەستەكەى دىي شىكى درىژى نووك تىژى گرتووە كە بى دەچى ئاميرىكى جەنگ بى و لە تابلوى ژمارە (۱۳)يش دا هەمان شت دەبيندريت.

بەپشت شەرەفخانەو، برىك لە پىاوەكانى راوەستاون؛ سىيان پاسەوانن و رم بەدەستن. ئەمانە جلوبەرگيان تىكەلە،

بەلام قوماسى سەروكلوويان يەكەو لە مشكى دەچى كە قوماسىكى ئاورىشمى ئىرانى يەو ئىستا كورد بەكارى دىنى. ئەوليا چەبى ئە بەردى جلوبەرگى پىدانى بدلىسەو، گوتوويە: سەروكلوويان زەردو شىن و بەش و سوورو زەرنىخى يەو، زۆر ئە پىوانى عبدال خان و مروفي مەقوون كولىكى (كوركى) سمۆرە لە بەردەكەن. لە گەلىك شوىنى دىكەيش دا باسى كولىكى ئە كەوى سمۆرە كراو دەكات وەك لە باسى مەلاتىو دياربەكردا. چىنى دەوئەمەند ئەم كولىكى بەكارهيناوو. ئەمەيش ئەو دەردەخات كە ئەو دەمە لە كوردستان دا هەم زۆر و هەم بەنرخ بوو. هەروەدا گوتوويە: ئەوانەى بارى ئابوورىيان ناوەندى يە (شىاق) لە بەردەكەن كە ئە (مەعدەن) لە ناوچەى شىروان دروست دەكرىت^(۱). واتە شىروانى باكوورى سىرت (سەرت). مەعدەن ئىستاش هەر ئەم ناوەى هەيە. مەبەستى ئە (شىاق) كە وشەيىكى توركى يە. قوماسىكى يا كىرارىكى زۆر ئەستوورى وەك بەرەيسە كە لە دەزووى خوړى رەنگاۋ رەنگ دەكرىت و، بۆسەر (زىن) و پاش زىنى و لاخيش دەبى شىاق درىژەو تا ئەژنۆ، يا خوار ئەژنۆ ديت و، خەتەكانى پان و زستانان بەسەر جلوبەرگ دا لە بەر دەكرىت. بىرە دەورى سى و پىنج سال لە مەو بەر كە لە بەر هيندىك كوردى غەرىب دا دەماندى، پىكەنيمان دەهات ئەو جەلە درىژەى لە بەر ئەو سوارەى لە دجلە تىپەر دەبى لە حەسەنكىنى (تابلو/۷) شىاقە ئەولياچەلەبى هەر لەم بارەيەو دەلئيت: خەلكى دەست كورتى بدلىس (بوغاس) لە بەردەكەن. بوغاسيش وشەيىكى توركى يەو ماناى كە تانى تەنك دەدات.^(۲)

لە تابلوكەدا، پشنىنى پاسەوانى نىوەرەستان باش ديارەو سەرنج رادەگىشى. پشنىكە خەتدەرەو، هەر لە وىنەكەدا دەردەكەوى كە لە قوماسىكى نەرمى بايەخدارە. ئەو هەر ئەو پشنىە ئاورىشمەيە كە ئەولياچەلەبى چەند جارنىك باسى كردووەو، گوتوويە پشنىنى ئاورىشم لە پشنى خەلك دا بوو لە كوردستان دا. كە لە بدلىس چووەتە گەرماۋ (حەمام)ى باغ و بە درىژى باسى ئەوئەى كردووە كە چون بە نەخشى شووشەيى و ئاوينەو بەردى مەرمەر و كاشى و بەردى سىلان رازىندراوەتەو بە رادەيىك كە سولتان موراود خوى تىدا شوشتووە گوتوويە: «نەرى چ دەبوو ئەستەموولى منيش گەرماۋىكى ئاۋاى تىدا بايە»،

دهلیت: خولامه‌کانی عبدالخان که له چه‌رکەس و گورجی بوون و له گه‌رم‌وه‌که‌دا خزمه‌تیان ده‌کرد، چه‌قوو‌خه‌نجه‌ری چه‌وه‌ه‌رداریان کردبوو به‌ به‌ر پشینه‌ ئاوریشمینه‌کانیان دا ئهم پشینه. له‌ زووی شیوه‌ی به‌ستنه‌وه، پش ته‌وه‌ی له‌ راستی نافه‌که‌که‌ی دا گری ئی دراوه‌و سه‌ره‌که‌ی راسته‌و راست بو‌خواره‌وه به‌رداوه‌ته‌وه. وایزانه‌ ئیستا ئهم شیوه‌ به‌ستنه‌ باوی نه‌ماوه، به‌لام زوونی چەند ناوچه‌ییک سه‌ری پشینه‌کانیان له‌ لاتنه‌یسته‌وه به‌رده‌ده‌نه‌وه.

تیبی موسیقارێدن و له‌پیش شه‌ره‌فخانه‌وه له‌ تابلوکه‌دا. له‌ به‌ری ده‌سته‌چه‌یی تابلو‌دا، ئامیریکی موسیقایی ژیدار (ووتری) وای به‌ ده‌ست پیاویکه‌وه، ده‌سکه‌که‌ی درێزه‌و پشتی سنوو‌قه‌که‌ی کوور (محدب) وه‌ له‌ ئامیری (چه‌لنی) خورشاوایی ده‌چی. پیاویکی دیکه‌یشی وای له‌ نه‌یسته‌وه که‌ دوور نی‌یه‌ ئه‌ویش موسیقارێدن بی. بازه‌وانیک وای له‌لای ده‌سته‌راستی تابلوکه‌وه، ده‌ستکشی له‌ده‌ستدایه‌و بالنده‌ی زاوی به‌سه‌ر ده‌سته‌وه‌یه‌و دوو پیاوی دیکه‌ی له‌ لاوه‌ن. بالنده‌ییکه‌ی دی زاوی له‌سه‌ر ده‌ستی پیاویکه‌ له‌ سه‌راوردی ده‌سته‌راستی تابلوکه‌وه. بالنده‌ی زاوی له‌ چەند تابلوییکی دیکه‌یش دا هەن. بی‌گومان جاران له‌ کوردستان دا راوکردن به‌ بالنده‌ باو بووه، تابه‌ت له‌نیو گه‌وره‌پیاوان دا.

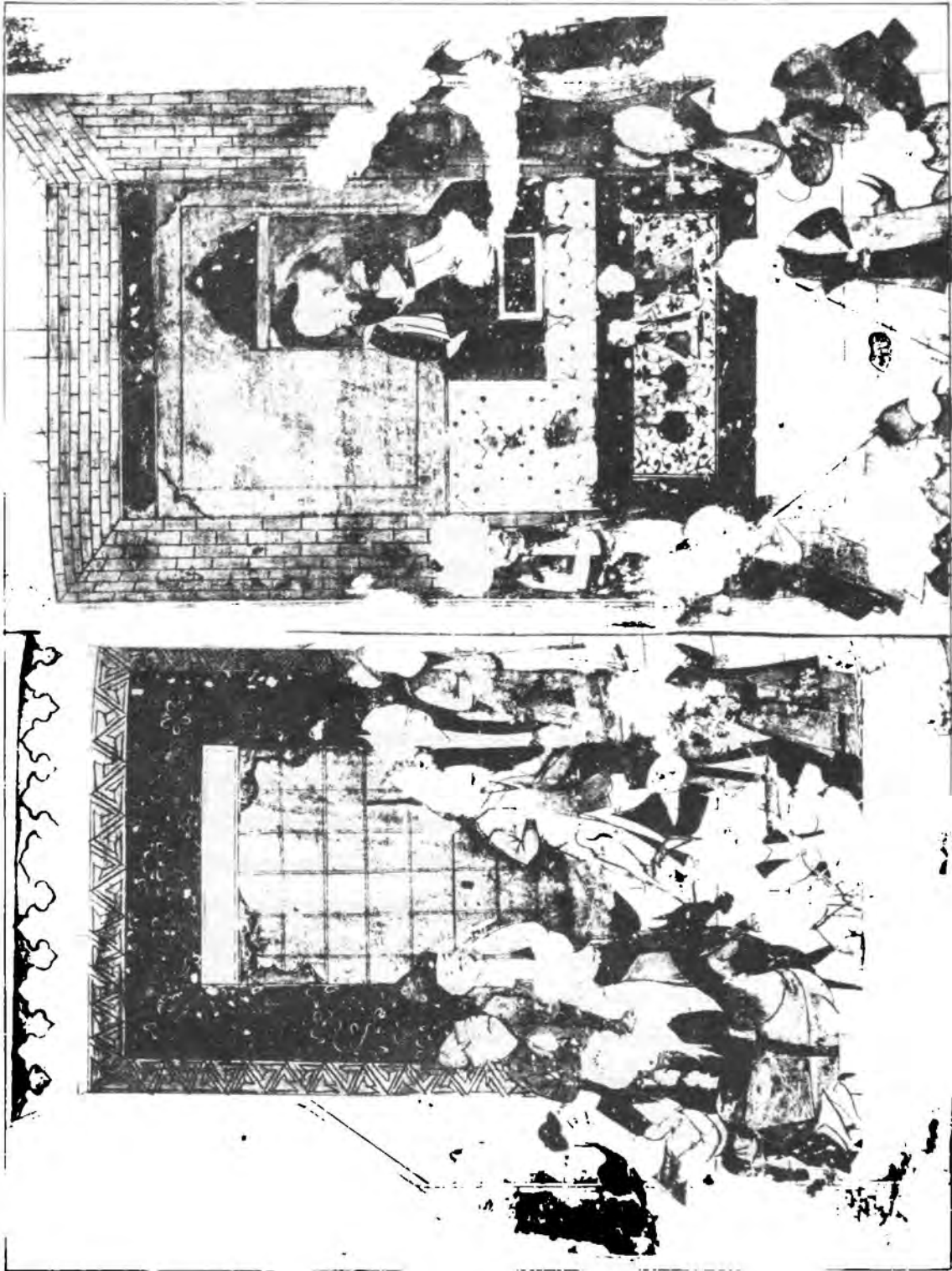
له‌ لاپه‌ره (١٢٢) دا، ئه‌ولیاچه‌له‌بی ناوی بازده‌ جوژه‌ بالنده‌ی زاوی عبدالخان میری بدلیسی هیناون، وه‌ک بازو شاهین و قوش و هه‌رده‌ها باله‌بانیش که له‌ پۆلی (مالک‌ال‌حزین - شاهن) ه. تا ئهم نیزیکانه‌یش به‌ بالنده‌ راوکردن له‌ کورده‌واری دا هه‌بوو. شیخ مه‌حمودی نه‌مر پیش دیل کرائی بالنده‌ی بازی هه‌بوو و زاوی بی‌ده‌کردو خوالی خوش بوو (عه‌به‌نه‌وته) بازه‌وانی بوو و (که‌ریمی ئارده‌باره)یش بازه‌وانی بو شیخ کردووه‌و، (حه‌مه‌ فه‌ره‌جی برای عه‌به‌نه‌وته‌یش بازه‌وانی بو کردووه له‌ سلیمانی^(١١) به‌ریز حامید به‌گی مه‌جید به‌گی جاف که ته‌مه‌نی (٩٥) سالیک، یا پتره، ده‌لیت: تا په‌نجاکانیش بالنده‌ی زاوی هه‌بوو. زاوی لای ئیمه‌ به‌م بالنده‌ ده‌کرا: هه‌لو، باز، شاهین، تروته، واشه (باشیق). به‌ بازو شاهین و هه‌لو زاوه‌ئاسک و که‌رویشک و قازو بوور و چیرگ (حبارا) و بالنده‌ی دیکه‌مان ده‌کرد. منالان به‌ واشه‌و تروته (تروته) که له

کوتر گه‌وره‌ترو له‌ واشه‌ پچوو‌کتر نازاتره، زاوه‌ چۆله‌که‌یان ده‌کرد، ئه‌وسا بازو هه‌لو له‌ کوردستان ده‌گیران و ده‌فرۆشران و بو میرانی عه‌ره‌بی ناوچه‌ی که‌نداو (خلیج) ده‌کردان. تا پارو پیرایش له‌ ناوچه‌ی قه‌ره‌داخ قوش که‌ بالنده‌ زاوه، به‌ (٥٠٠) دینار فرۆشراوه.

تابلوی شازده‌یه‌م

شاته‌ماسب له‌ شاری خه‌لات

تابلوی شازده‌یه‌م (په‌ره‌ی ١٤٥) باسی گه‌یشتنی شاته‌هماسی کوری شائیسماعیلی سه‌فه‌وی ده‌کات به‌ شاری خه‌لات (خلاط). شه‌ره‌فخان نووسیوه: سالی ٩٣٨ کوجی (= ٥٣١ - ١٥٣٢ ی زایین) ده‌وله‌تی عوسمانی به‌ سه‌رکرده‌یی فیل به‌عقوب و ئوله‌مه (اولمه) هیزیکی ناره‌ سه‌ر شه‌ره‌فخانی باپه‌ره‌ی که‌ میری بدلیس بوو، بو‌ داگیرکردنی میرنشینی بدلیس و میرنشینی (روشکی - روژکی). شه‌ره‌فخان قه‌لای بدلیس و قه‌لاکانی دی به‌ هیزو که‌ره‌سته‌ی جه‌نگ قایم کردن و. (شمس‌الدین)ی کوری و خیزانه‌که‌ی ناره‌ قه‌لای ناختمار (که‌ ئیستا به‌ - دیرا ناختماری - به‌ناوبانگه‌و ده‌که‌وینه‌ نیو‌دورگه‌ییکه‌ زه‌ریاچه‌ی وانه‌وه له‌ نیزیکی شاری - وه‌ستان - و ئه‌مه‌ی دوایی‌یشیان قه‌لاییکه‌ ده‌ورانی ده‌وله‌تی ئورارتسو بووه). شه‌ره‌فخان چووه‌ لای شاته‌هماسب له‌ شاری ته‌وریز (تیریز) و داوای بارمه‌تی لی کرد. شا خوی به‌ره‌و بدلیسی هات. کاتیک فیل به‌عقوب و ئوله‌مه به‌وه‌یان زانی هه‌لاتن و هیندیک له‌ تۆپه‌کانیشیان به‌جی هیشت. شه‌ره‌فخان داوه‌تیکی زور گه‌وره‌ی بو‌ شا کرد له‌ شاری خه‌لات که‌ ده‌که‌وینه‌ سه‌ر لیواری باکووری زه‌ریاچه‌ی وانه‌وه‌و ئیستا قه‌زاییکی ویلایه‌تی بدلیسه. جگه‌ له‌وه، پینج په‌کی مال و مه‌رانه‌ی میرنشینی بدلیسی پیشکیش به‌ شا کرد، له‌گه‌ل زور دیاری نایابی دی. شه‌ره‌فخانی میژوونووس به‌ دریزای باسی ئهم داوه‌ت و دیاری‌یانه‌ی کردوون و، روژی (٢٠)ی صفری سالی ٩٣٩ کوجی = ٢١ ی نه‌یلوولی (١٥٣٢ ی زایین) شا له‌ شاری خه‌لات بووه، چونکه‌ له‌و روژه‌دا فه‌رمانیکی نووسیوه‌و شه‌ره‌فخانی کردووه به‌ میری میرانی کوردستان و به‌پنی فه‌رمانه‌که‌یش میرنشینی بدلیس خراوه‌ته‌سه‌ر ده‌وله‌تی سه‌فه‌وی. (په‌ره‌ی ١٤٣ - ١٤٨ ی ده‌ستنووسی شه‌ره‌فنامه).

تابلوی چه قدمه م : سولتان عوسمان

له تابلوکه دا. شاته هماسب له سهر ته خټک له ژر چادرنيکی به نه خشی نندازه یی و گیایی رازیندراوه، دانیشتووه. چادرنيکی دی وا له پشت چادره که یه ووه نه خشی گیایی له سهر نی یه. شهره فخان نووسیوی یه که باپیری چادری گوره ی سهد نه ستوونی، یا سهد گوریسی و چادری سوور شین و چادری گوریس له ناوری شمی بو شاو له شکره که ی هه ل داوه، ته ختی زپرین و زیرینی جهوه رداري بو ناماده کردن: شا له وینه که دا گه نجهو رډین و سمیلی نی یه و به ده موچاو گوشتنه. شا چوار - مشقی دانیشتووه و خفتانیکي گولداري له سهر کراسینکی دریز پویشوه. خفتان پیشه که ی کراوه قولی ده لب و گورته و تا نیزیکی نانشک دیت. . نم جله له کون دا دلگرته بووه و خه لیفه کانی عمباسی خهفتانیاں له بهر ده کرد. نه دیانی ولاتی شامیش زوور به کاریان ده هینا. خفتان به زوری له ناوری شم، یا (ته بله سان) دروست ده کرا^(۲۵). که وای ژن له کرمانجی ژ وودودا خهفتانی بی ده گوتری. سهر وکلای شا زل و خره، له سهره و باریک بووه ته ووه داریک له نیوه راستی بهر زبووه ته ووه، کلای ده ست و پیسه نده که ی شمی وه ک هیی خوین. له پیش دا باسی نم سهر وکلای سی سه فوی به کارنمان کرد که داریکی سووری تیدا ده چه قین. نم چه شنه سهر وکلای له وینه کانی زه مانی شاته هماس دا ده رکه وتووه. ئیدی نازانم ناوی (قرل باش - واته سهر سوور) که بو سه فوری به کان به کارده هیندراو نو ده مه په بیدابرو و تا ئیستایش ده درینه پال شیعی به کان - له بهر نم داره سوورده بووه. یا سهر وکلای که بیان هه ره مووی سوور بووه، وه ک هینا نیک میژ وونووس گوتوویانه؟ ماموستای میژ وونوس مه لا جمیل روز به یانی بو منی نووسیوه که په رزیکی له سهر ده به ست بو لاسایی شهر ی (صغین) یانی جه ماعتی نیمام عه لی. له م تاپلو ده دا دوو که نیزه ک یا دوو خولام خواردن، یا میوه بو شا ده بن. دوو که س له تهنیشی نه ولای وه ستاون، په کیان که رم و قلیچی پی یه له ژن ده چی. دوو که سی دی له پشت چادری دووه و وه ستاون، سهر وکلای په کیکیان له هیی ده سته که ی شا ناچی، به لکسو وه ک هیی کور دانه. په کیکی دیکه ی ش له پشت چادری شاده وه ستاوه. دیاره نه مانه ی دوا یی پاسه وانن. چند گومگومسه یینک، یان بلین سورجی یینک له خوار ته ختی شا داندراون که بو شراب و گولای به کارده هیندین. تیبی موسیقاو

گورانی، له داوینی تابلوکه دا، له بهر ده م شادا دانیشتون، په کیکیان نامیری تار، یا ته نیوورو په کیان ده ف لی ده دات و، دوو، یا سی شیان گورانی ده لین. . بشتی که مری گورانییزه قه له وه که بیان باش دیاره و، خه نجه ریکی کردوه به بهر داو، بهر گینکی نیو قولی دوگمه داری پویشوه که جلی وا له وینه کانی دی شهره فنامه دا نابیندريت. په کیکی دی له پشت گورانییزه ووه دانیشتووه، دوور نی یه که نیزه کیک بی و به شداری گورانی گوتن بکات.

شایانی باسه نم تابلوی بهر انبه به تابلوی کوری شهره فخان داندراوه، به لام وینه کیش ههردوو تا می کردو فارسی نه گه ره له هه سوو شتیکیش دا نه بی. له شیوه ی جلوه رنگ و سهر وکلای ودا لیک جوی کردو و نه ووه. هه روه ها پشینی کوردان وه ک هیی نیستا له قوماشه، به لام هیی ئیرانی به کان که مهر (که مهر به ست) ه، وه ک له چند وینه ییکی نم تابلوی دا که مهره به باشی ده ناسرینه ووه.

تابلوی حه فده یه م

به شی به که م

سولتان عوسمان

نم تابلوی تا تابلوی بیست له به شی دووه می شهره فنامه دا هاتوون و له سهر سولتانه عوسمانی و پاشا ئیرانی و تورانی په هاوزه مانه کانیانن. نم تابلوی له گه ل باسی سه رته ای میژ ووی ده ولته ی عوسمانی دا هاتووه. به م پی یه، ده بی بریتی بی له کورنیکی سولتان عوسمانی کوری نهر توغرو ل (ارطغرول) ی دامه زرینی ده ولته ی عوسمانی که زوره ی میژ وونووسان بو سالی ۶۹۹ ی کوچی (۱۲۹۹ - ۱۳۰۰ ی زاین) ی ده گه رینه ووه، یا له سالی ۶۸۹ ی کوچی (۱۲۹۰ ی زاین) یان سالیک پیشتر دا بووه وه ک شهره فخان گوتوویه.^(۲۶) نم تابلوی ده دوو قولی (ئسانی) یه هه ره به شیک له سهر لاپه ره یینک و به چوارچیوه ییکی تاییه تی کراوه، به لام ده زانری دووه که ته وواو که ری په که م یه له تابلوکه دا به شی به که م خانوویکی به خشت کراوه ده بیندريت که ده وری چواره کیکی پیشه که ی به کاشی، یا مده مری شش گوشه (سداسی) روپوش کراوه، شیوه ییکی سیگوشه یی یش یانی قوتکه (شرفه) له سهر خانوه که ووه بهر زبووه ته ووه. عوسمانی به کان نم ته رزی رووکاری خانوو

(واجهه البناية) هيان له بيزهنتی به کانهوه وهرگرت که پیرهوینکی بیناسازی رومانی به کانهوه پیش هاتنی ئیسلام له سوریادا بلاو بووهوه، له پرستگای شاری (حضرت) یش دا پیرهوینی کراوه. سولتان عوسمان له بهردهم نهو خانووه دا به ردین و سمیلینکی ره شهوه له سهر تهختیکی نهخشدار دانیشتووه، سهروکلایونکی سپیی زلی له سهر ناوه که توندو جوان و به پارچه یینکی له رهنگیکدی به ستراره. کورکیکدی بی قولی له سهر کراسیکدی دریز له بهر کردووه؛ که به نوچه نهستووره کانی ده ناسریتهوه که کورکه. دهستی راستی بو لای سینگدی بردووه و نامازه بو خوی ده کات و دهسته که دیکیه ییشی بو زهوی دریز کردووه، وهک مه بهستی نهوه بی که بلیت: من خاوه نی نم خاکم، یا نم خاکه هیی خومه.

له لای دهسته راستهوه، به پینی وینه که، سنی خزمه تکار وه ستاون که که نيزه کن، به کیکیان سینی یینکی له سهر دهسته که خوارده مهنی بی ده بات بو سولتان و له راسته دا تابلوکه که میک دراوه. پیاویک له ولاتره وه ستاوه، که به سهرو - کلاوه که دی دا دیاره وه زیره تی، چونکه سهروکلایوی وه زیره عوسمانی به کان زل و شیوه چادری به، یان بلین نیزیکه له شیوهی (کارک). مافوریک له بهردهم سولتان دا راخراوه، وینهی ژن و پیاویک، یان ژن و پیاویکی بسته بالا (قرم) ی له سهر نهخش کراوه. چهند پیاویکی عوسمانی لهو نیوه دان، هیندیکیان مه ده نین و نهو دوانه یش که فیس و سداره یان وا به سهروه سهربازن و، به کیکیان ریه ریکدی عهسکه ری به، چونکه نهو سداره، یا کلاوه ی که له فره ویه و له سهری ناوه تا پاش به که مین جهنگی جیهانیش ریه ره تورکه کان له سهریان ده کرد. دوو که سی عوسمانی رم به دهستن سهری رمه کانیان له سهز نه زه دیار نین. دوو پیاوی دیسان (مه سیحی) ی خه لکی نه نادول، یا بلین بیزهنتی له تابلوکه دا دیارن، شه پقه ی نهو روپایی یان له سهردایه که ههر لایینکی شه پقه که یان دوو لقی دریز ی وهک دوو شاخی ههن، خزمه تکار یکیش له پشت پاسهوانی دهسته چه په وه ستاوه، دوور نی به که نيزه ک بی، چونکه نهخشی قوماشی سهروکلایوه که ی له هیی سنی که نيزه که که ده چی و نم نهخشه یش بریتی به له چهند په لکینکی گیایی وهک گیا سونسه که دریز و لیک دوورن. ههمان نهخش له تابلوی له مهر سولتان (محمد الفاتح) و

نهسته موولیش دا له سهر سهروکلایوی خزمه تکاره کان، یا بلین که نيزه که کان ههن. رهنگه نه مه نیشانه یینکی تابه تی که نيزه که کان یا خزمه تکاره عوسمانی به کان بی. نه گهرچی لهو تابلوی به یانه دا ههمان نهخش، یا نیشانه وا به سهروکلایوی نهو پیاوه ردینداری که له پشت وه زیری (محمد الفاتح) وه یه. توبلی نهو پیاوه بهرپرسی خزمه تکاره کان بی؟ . .

نه مه بهشی به که مین بوو له تابلوی حه فده بهم که له سهرو کلایوی تابه تی دروست کراوه به رامبه بهشی دووه مینی و ههر دوو بهک مه وزوعن و به بهک تابلو ده زمیردین.

تابلوی حه فده بهم بهشی دووه م

له بهشی دووه می تابلوی حه فده بهمی دوو قولن که به رامبه بهش به که مه له پهری ۱۵۸ دا بریک خه لک له حهوشه ی خانوویینکی په نجه ره گوره دا وه ستاون که به جلوبه رگیان دا دیاره، له فارس و تورکی عوسمانی و سه لجروقی و ره گهزی نهو روپایی تیکه لن. له سهراوردی دهسته راستی تابلوکه دا دوو مروف ههن بهستنی سهروکلایویان له هیی تورکه عوسمانی به کانی تابلوی ژماره (۱۷ و ۲۰) ناچی و، داریکیان له سهروکلایویان چه فاندووه که قا نیشانه یینکی تابه تی ئیرانی به کانه له زمانی ده ولته تی سه فهوی داو له سهرده می دهسته لاتی شانه هماسب دا، وهک له تابلوی ژماره (۱۶) دا باسمان کرد. ههر وه ها پشتینیان له هیی تورکه کان ناچی و وهک هیی ئیرانی به کانی تابلوی شازده به مه و که مه ره به. (سه رنافکه) یانی نه لقه ئاسنه ی بهستی که مه ره یان سه ره که ی پانه، ههرچی پشتینی تورکه کانیسه له قوماشه و سووکه و زور گوره نی به. کراسی به کیکیان باش دیاره و هه تا نه ژنزی دیت. هیی نهوی دیکه یان به به خه که ی دا ده زاندریت که له ههمان چه شته. به کیکی دی وا له پیش نم دوو که سه وه جلوبه رگی له هیی عوسمانی به کانه و کراسه دریزه که ی تا سهر ئاسنی ناووکی دوگه یینکی زوری پیوهن وهک هیی وینه کانی تابلوی ژماره (۱۷). دوو کهس ههن له خوار نه مانه وه، به کیان وینه که ی که میک تیک چووهو، به کیکی دیی له ته نیشته وه یه که باننده ی راوی به سهرو دهسته وه یه و به کلاوه که ی دا ده ناسریته وه که سه لجروقی یه و له ههمان جوړه کلایوی میر نه رتوقی سه لجروقی تابلوی ژماره (۱۳) به. دوو که سی دیکه وان له نيزیک نم

دوانه وه، شیوهی سهروکلاویان باش دهرنه که وتوووه، یه کیکیان شتیکی وهك سینیی به سه ر دهسته وه به و شمشیری شی پی یه . دوو کهس له به شی دهسته چه پی تابلوکه دا، (که له سه ر لاپه ریه کیکی تاییه تی یه)، وه ستاون، کلاویان خه تداره وه هیلکه پی هه لکه وتوون و قه راغه که یان به نه ندازه ی سی چوار په نجه ییک بو سه روه هه لکه راونه وه، نه م جوړه کلاوه له چوغه یه وه، له وانه به هپی تورکمانه کوته کان بی، چونکه له هپی تورکمانانی یه کیکی سوقیت ده چی بگره سیم او سه روسه کوتیشیان له تورکمان ده چی . پی ده چی لادینی عوسمانی بن . دوو کهس وان له نیوان دوو کهسی پیشوو و نه سپه کانیان داو سه روکلاو واته میزه ریان وه کوو هپی عوسمانی یه کان؛ یه کیان - که له نیوان هه ردوو بالنده ی راهه که دایه - شتیکی له سه ر به ری دهستی یه تی و له وینه که دا باش دهرناکه وی، به و نیشانان هی پیشتر باسمان کردن له خزمه تکاری سولتان ده چی . بالنده ییکی راو وا به سه ر دهستی یه کیکی له م دوو کهسه وه . به ولای نه م دوانه وه، دوو کهسی دی هه ن، شه پقه ی نه ورو پای یان له سه ر ناوه . دیاره نه مانه بیزه تین و پاش داگیرکرانی خاکه که بیان هیندیکیان بوون به دهست و پیوه ندی عوسمانی یه کان . یه کیکی له م دوانه ییش، نامه ییکی کراوه ی به دهسته وه گرتوووه قسه له گه ل نه وی دی دا ده کات .

دوو نه سپ له تابلوکه دا دیاره . که سیان به سه ره وه نی یه و خزمه تکاریکی سولتانیان له لاه و ستاوه . ره نگه نه م دوو نه سپه هپی نه و دوو میوانه ئیرانی یه بن و، ته نانه ت شیوه ی جلی نه سپه کانیش له گه ل جلی نه سپی کورده کان جیاوازه .

من وای بو ده چم که نامانجی سه ره کیکی نه م تیکه لی یه له خه لک دا، وهك له تابلوکه دا به رجه سه بووه، پیشوازی لی کردنی نوینه ریکی ئیرانی . یا بلین ئیلخانی یا چند نوینه ریک (وه فد) بی که هاتسون بچی بولای سولتان عوسمان بو پیروزبایی لی کردنی به بونه ی چوونه سه ر ته ختی دهسته لانداره تی نه وه وه، یا راگه یانندی بوونی به یه که مین سولتان عوسمانی . له تابلوکه دا دیاره که ده رگه وانیکی سولتان پیش دوو ئیرانی یه که که وتوووه، بو لای سولتانیان ده بات و سولتانیش له دووره وه چاوه رپیان ده کات و لییان وردده بیته وه . دووم کهسی نه و نوینه ره شتیکی پانی وهك، پاره، یا سه عاتی له سه ر له پی دهستی خوی داناوه که

دیاری یه و پیشکیشی سولتانان ده کات . یه که میشان دهستیکی خوی نووقانده وه، که له وه ده چی دیاری ییکی له نیودا بی . جنی گوته، نه وسا ده ولته تی (ئیلخانی) ی مه غولی له ئیران دا له سه ر کار بوو . نه گه ر عوسمان سالی ۶۸۹ ی کوچی بووی به سولتان، نه و نه و ده مه نه رغونی کوری ناباقای کوری هولاکو (۶۸۳ - ۶۹۰ ی کوچی) حوکمی ئیرانی کردوه وه نه گه ر سالی ۶۹۹ ی کوچیش بووی، نه و سولتان مه محمودی غازانی کوری نه رغون (۹۹۴ - ۷۰۳ ی کوچی) له سه ر حوکم بووه . واته ده بی نه و نوینه رانه له لایه ن یه کیکی له م دوانه وه ئیرابن . به لام وینه کیش، له به ر نه وه ی نه و نوینه رانه له ئیرانه وه هاتوون که مه لبه ندی ده ولته تی ئیلخانی بووه، هه ر به به رگی فارسی سه رده مه ی خوی وینه ی کردوون، نهك سه رده م به به رگی مه غولی یه وه، دوور نی یه نه و دوو بیزه تینی یه ی که یه کیکیان نامه ییکی کراوه ی به دهسته وه یه و قسه له گه ل نه وی دیکه دا ده کات بریتی بن له نوینه ریکی بیزه تینی یه کان و پیش نوینه ری ئیرانی هاتن و نه و نامه یه ییش گفت (تعهد) یک بی له سولتانیان وه رگرتی چونکه وهك گوتمان دوو بیزه تینی دیکه ییش وان له کوری سولتان داو ره نگه هه رچواریان نوینه ری بیزه تینی بن . ههروه هاری تی ده چی نه و دوو کهسه ی که گوتمان کلاویان له هپی تورکمانه کان ده چی نه وانیش نوینه ریکی تاییه ت بن .

جلوبه رگی عوسمانی یه کان

به گوئیری وینه کانی سه ره فنامه و واقعی میژووی له تابلوکان دا جگه له فیس و کلاوی ریه ره کان، میزه ری عوسمانی یه کان سپی و زله و، زوره یان به شیوه ییکی دریز و خرو لووس بو سه ره وه ده چن و نیوچه لووله کیکی پیک ده هینن . به لام هپی وه زیر له هه موویان گه وره تره، به شی خواره وه ی شیوه چادر، یان بلین له شیوه (کارک - کوم فه قیرک) ه له هپی سولتان نه ستورتره، به لام کورتره وه له لووکهك ناچی و، کلاوه که پیشیان باریک و تیژه و که میک له میزه ره که وه ده رده که وی . میژوونوسی تورک نه حمه د راسم له کتییی (عثمانلی تاریخی) دا (به رگی یه که م، په راویزی ژماره ۵۵۶ - ۵۶۵) باسی جلوبه رگی عوسمانی یه کانی کردوه وه، گوته ویه : له ده ورانی سولتان (عوسمان ی کوری نه ترغوول) دا . کلاوکانیان هپی ده رویشه (مه وله وی) یه کان بوو و، سورمه دار بوو و، میزه ری له ده ور

ده به ستراو، ناوی (سکه) بوو. جاروبار به سه روکلاوی پیاوانی سولتانان ده گوت (دستار یوسفی) ئیستا ئه م کلاوه سه رتیژه له سه ری هه ندیک ده رویشه کورده کانی سلیمانی هه یه. (فه ریدوون ئولوو عارف ئه فه ندی) ی نه وی مه ولانا (جلال الدین) ی رومی قاتیک جلوه رگی ده رویشه مه وله وی یه کانی پیشکش به سلیمان پاشای زرگارکهری (روم ایلی) کرد که^(۵۸)

برتی بوو له سکه و فراجه و ته نسووره و که مه ره. سولتانه عوسمانی یه کان تا زه مانی سولتان (محمد الفاتح) ئه م جلوه رگی مه وله وی یه کانیان له به رده کرد. پاشان میزه به سورمه نه خش ده کراو پیاوان ده گوت (ته کیه = طاقیه) و، ناوی ته نووره یش کرا به (خه فتان) و، فراجه یش به (بنش) و (قوتوش) و که مه ره یش به (قانون قوشاغی) واته بشتینی (قانون). میزه ری وه زیری گه و ره (الصدر الأعظم) له شیوه ی چادردا بوو و بو پیشه وه لار بوو بووه وه. میزه ری (شیخ الاسلام) پچووک بوو ده بی ئه وه یش بزاین که فراجه (فرجیه) وه که وایه و ته نیا له پشته وه کراوه یه و له پیشه وه داخراوه و، له زه مانی ده ولته تی عوسمانی دا به رگی زاناکان بوو و، خه لیفه کانیش خه لاتیان ده کرد به میران و پیاوان ده پوئین^(۵۷). ئیستا فراجه له نیو پیاوانی ئابینی دیان دا هه یه. که مه ره یش جو ره پشتمینکه سی چواره په نجه پانه و به زوری له ده زووی ئاو پریشمی په نگاو په نگ و سیمداریش دروست ده کریت. پی ده چی سولتان له تابلوی (محمد الفاتح) و ته سه موول دا که مه ره ی له پشت به سستی که مه ره به گشتی له سه ر که وا، یا به واتاییکی دی جلوه رگی شو به ده به ستریت. که مه ره، هه ر ته نیا ئیرانی و عوسمانی نه یان بووه، به لکو کوردیش به کاری هیناوه. ئه وه ته له وینه ییکی تابلوی یه که می شه ره فنامه دا که مه ره هه یه. پی ده چی ئه و ئاسووری یه ی که له تابلوی دووه دا له بهر ده رگای (قه لای ذری) دا له هه کاری وه ستاوه، ئه ویش که مه ری له پشت کرد بی. له تابلوی یازده یه می ش دا، په نگه دوکانداری نیوه راست که مه ره ی به سستی. ئه سپ سواری تابلوی دوازده یه می ش، له وه ده چی، که مه ره ی هه بی. هه تا ئه م سالانه ی پیشووی کوردستان که مه ره (هه میانه) ی تیدا به کارهاتووه، به تایهت ده ولته مندی شه ره کان له سه ر جلوه رگی شو به یان به ست، چونکه له پشتمینی قوماش نایابتر و گرانتر بووه. ئیستا که مه ره ی حه ویز حیب ئاغای کوبسنجه قم له لایه که

ده وری (۳۷) سائیکه کوچی دوایی کردووه. که مه ره که (۸سم) پان و (۱۵۰سم) یش درتیه، له دوو پارچه پیک هاتووه: پارچه ی یه که م له کاتی به ستن دا ده که ویته سه ره وه و له ده زووی ره نگاو په رنگی ئاو پریشم کراوه و گولنکه ییکی ریشوودای ی به سه ره وه یه و، به سی قایش و ئاو زوونه توند ده کریت.

په راویزه کان:

(۳۴) بروانه: به سری کونیار: دیاربکر تاریخی به رگی سی یه م لاپه ره ۲۶۶ - ۲۷۹. هه ره ها - شه وکت بیسان ئوغلوو: بتون جبهه لریله دیاربکر لاپه ره ۷۳ ئه م دوو کتیه به تورکین. له سه دی یازده یه می زاینی دا له سه رده می ده ولته تی کوردی دوستکی دا، گوندی (به نی نوح) له سه ر پاسه وانانی قه لاکانی ئاگیل و جاتره و یه مانی وه قف کرا، چونکه ئه م سی قه لایه ی ده ولته تی دوستکی نیزیکی سنووری ده ولته تی بیزه نتی بوون و به چاوئیکی گرنگه وه ته ماشا ده کران. (ابن بهات)، که بازرگانیکی گه و ره ی شاری فارقین بوو، ئه م دی یه ی به پینج سه د دیناری بیزه نستی کری، که قازانجی یه ک روژ خام فروشتی بوو و، کردی به وه قفی ئه م سی قه لایه. بروانه: احمد بن یوسف بن علی بن الأزرق الفارقی: تأریخ الفارقی، بیروت، ۱۹۷۴، لاپه ره لاپه ره ۱۶۷. هه ره ها - حضارة الدولة الدوستکیه فی کردستان الوسطی، به رگی دووه م، لاپه ره ۳۲۴.

(۳۵) وشه ی سه نج (صنج)، وه که (صولجان) و (صهریج)، عه ره بی نی یه، به لکوو به عه ره بی کراو (معرّبه) ه، چونکه له زمانی عه ره بی دا پیتی «ص» و «ح» له وشه ییک دا کونابنه وه. ئه م له «سنج» وه هاتووه که وشه ییکی فارسی یه. پی ده چی له هه مان کات دا کوردی یش بی و، هه ر له کونه وه «سه نج» له کوردی دا هه بووی.

(۳۶) بروانه: الدكتور صبحی أنور رشید: الآلات الموسیقیة فی العصور الاسلامیة، شیوه ی ۱۵۴ له لاپه ره ۲۶۰ و وینه ی ۸۰ له له لاپه ره ۳۷۹ و لاپه ره ۲۵۹ یش.

(۳۷) بروانه: وینه ی ۸۸ له لاپه ره ۳۸۵ ی هه مان سه رچاوه دا.

(۳۸) دوکتور حسین علی محفوظ: قاموس الموسیقی العربیة ۱۹۷۵ لاپه ره ۱۰۱.

(۳۹) بروانه: ابن ابی حجلة، أنموذج القتال فی نقل العوال

لاپه‌ره ۳۲ - ۴۳ .

(۴۰) گوزاره‌ییکي پدېره‌ی ۷۶ی ده‌ست‌نوسې شهره‌فنامه له‌گه‌ل هیلې شهره‌فنامه‌ی چاپي قاهره‌و شهره‌فنامه‌ی کوردی هه‌ژاری موکریانی که ودرگيراني چاپه‌که‌ی قاهره‌یه، جياوازه. نهم گوزاره‌یه «قلعه خيزان نیز اصلاً مشابهت بقلاع بلاد اکراد ندارد و بطرز عمارات بلاد عجم» له ده‌ست‌نوسه‌که‌دا هه‌یه‌و له‌وانی‌دی‌دا نی‌یه.

له ده‌ست‌نوسه‌که‌دا نهم گوزاره‌یه هه‌یه: «ویوتات درون قلعه‌را نیز بطرز رصد طرح کرده‌اند»، له لاپه‌ره ۲۷۴ی چاپي قاهره‌دا وه‌هایه: «وعمارات اندرون قلعه بطرز رصد طرح کرده». واته له باتی «بیوتات» «عمارات» هاتووه‌و، به‌ریز هه‌ژار له لاپه‌ره ۴۰۲دا ناوا وه‌ری‌گیراوه: «ژووری قه‌لا وه‌ک روانگه نهم‌تیره‌ناسان هه‌ل خراوه». یانی «عمارات»‌ی به «ژووره»‌ه‌کانی قه‌لا داناهه. له کاتیک‌دا شهره‌فخان نهم‌ی مه‌به‌ست نه‌بووه، به‌لکو‌و خانوه‌کانی نی‌و قه‌لای هیزان که هه‌موو خانوو‌ییکي نی‌و شوورای قه‌لای هیزان ده‌گیرینه‌وه و بریتی‌یه له شاری هیزان، نه‌ک بینای قه‌لا به تهنیا تهنی. نهم مه‌به‌سته‌ی له گوزاره‌ی دانه ده‌ست‌نوسه‌که‌دا به باشی ناشکرا ده‌بی. زورجار میژوو‌نوسان شار به ناوی (قه‌لا) وه ناو ده‌بن. بونموونه، نه‌ولیا چه‌له‌بی له‌بری شاری ماردین و شاری سنجارو شاری وان، نووسیویه: قلعه ماردین و قلعه سنجارو قلعه‌وان. مه‌خسه‌دی شارو قه‌لا هه‌مویه‌تی

(۴۱) نه‌وی راستی بی هیزان، که له سه‌رچاوه‌کان‌دا به شیوه‌ی (حیزان و خیزان) یش ناو‌نراوه، وه‌ک شاروچکه‌ییک و مه‌له‌بندی ناوچه‌ییک له‌پیش نیسلام‌دا هه‌بووه. واقدی له (فتوح الشام، به‌رگی دووه‌م، لاپه‌ره ۱۶۸ - ۱۶۹)‌دا ده‌لیت: خیزان و (معدن) و (اسعرد) و چند مه‌له‌بندیکی دیکه‌یش، سالی ۱۸ی کوچی (۶۳۹ی زایین) (عیاض بن غنم) رزگاری کردن. باسیل نیکی‌تین له کتیبه‌که‌ی‌دا (الاکراد، لاپه‌ره ۱۲۹) ده‌لیت: هیزان له سه‌رده‌می رومانی‌یه‌کان‌دا مه‌له‌بندی هه‌ریمی (موکسای) واته (میکسی) بووه، نیستایش قه‌لاییکي رومانی له دولی هیزان‌دا ده‌بیندریت. هیزان، پیش ده‌ورانی هولاکوو (نصیرالدین الطوسی) و له له زمانی نیسلامه‌تی‌دا ناوی (حیزان) هاتووه له کتیبی: (أثار البلاد وأخبار العباد، لاپه‌ره ۳۶)‌ی (زکریا

القتزوينی) و (معجم البلدان)‌ی (یاقوت الحموی) له باسی «حیزان»‌داو (اللباب فی تحریر الأنساب)‌ی (ابن الأثیر) له بابه‌تی* «حیزان»‌دا.

میوه‌هاتی هیزان ری له‌وه ده‌به‌ستینه‌وه که بگوتیریت نه‌زه‌مانی هولاکو‌دا بنیاد - نراوه، چونکه نه‌و میوه‌هاته پیش نه‌ویش له هیزان‌دا هه‌بوون، وه‌ک فندeq (بندق) و (شاه بلوط) که قزوینی و یاقوت الحموی باسیان کردوون. هه‌روه‌ها فندeq له دینه‌اتی بیدارو نوزیه و خسکی ناوچه‌ی به‌رواری له قه‌زای (خه‌سخی)‌ی باشووری ناوچه‌ی هیزانیش هه‌ن. دوور نی‌یه له هیزان وه‌ریان گرتی ری‌تی‌ده‌چی له‌زه‌مانی نیسلامه‌تی‌دا به فراوانی ده‌ست به شاری هیزان‌دا هیندرابی و ناواکرایینه‌وه. ره‌نگه هه‌ر نهم‌ه‌یش له بی‌ری خه‌ه‌لک‌دا مایینه‌وه. من وای بو ده‌جم پاشماوه‌ی نیستای شوورای هیزان زور کون نی‌یه‌و هه‌ی زه‌مانی نیسلامه‌تی‌یه، له‌گه‌ل نه‌ویش‌دا پته‌و نی‌یه‌و به‌رده‌کانیش. نه‌داتاشراوو نه‌گه‌وره‌ن. شایانی باسه، که چووم بو هیزان له‌گه‌ل محهمه‌د واثقی زفنگی، خه‌لکه‌که‌ی بی‌یان گوتم: نهم به‌شی خورناوایه‌ی قه‌لای هیزان که نیستا‌گرنگترین به‌شی‌یه‌تی‌و به به‌ردی نه‌قاربی سپی بنیاد نراوه، نه‌وه بورجی (جیهان شاه)‌ه‌و مالی جیهان شاه بووه. که چوینه سه‌ر گوری نه‌و (سینه‌م)‌ه‌یش که گورانی و حقایه‌تی زوری له‌سه‌ر هه‌یه‌و به راده‌ییک بلا‌و‌بوونه‌وه که گه‌یشتوونه ناوچه‌ی موکریان و هه‌ولیرو کویه‌یش، گوتیان: نه‌وه خانووی جیهان شاهی باوکی (سینه‌م)‌ه‌ که گوره‌که‌ی وا له به‌شی پاشه‌وه‌ی گورستانه‌که‌و به‌ری خورناوای قه‌لا‌که‌دا.

جا نی‌دی نازانم نهم جیهان شاهه میریکي هیزانی پاش زه‌مانی شهره‌فخان بووه، یا یه‌کیکی‌دی‌یه‌و، قه‌لای هیزان، یا شووراکه‌یشی ناواکردوونه‌وه؟ من له میژوودا سی که‌سم به‌بیردا دیت به ناوی جیهان شاهه‌وه که بتوانم بلیم: ره‌نگه ده‌ستی به هیزان‌دا هینابی یانی ته‌عمیری کردی‌و نه‌و بورجه‌یش هه‌ر به ناوی نه‌وه‌ویه. یه‌که‌میان جیهان شاهی کوری مغیث‌الدینی طوغروول شاهی کوری قلیچ نه‌رسه‌لانه که له سه‌له‌جوقی‌یه‌کانی رومه‌و پایته‌ختی حوکه‌مه‌ته‌که‌ی شاری (نه‌رزه‌روم)‌ی کوردستان بوو، له‌نیوان سالانی ۶۲۲ - ۶۲۷ی کوچی‌دا (= ۱۲۲۵ / ۱۲۲۹ی زایین) حوکه‌می کردووه. دووه‌میان

حج - شهي کورې قهره قوينلووه که ماوه ينيکي زور
 - نير - و عيراق و کوردستان دا فرمانبره وايي کردووه، سالي
 ۱۱۰۰ کچي (۱۴۶۷ - ۱۴۶۸ ی زابين) له ناوچه ي
 سرش ي باکووري بدليس کوژراوه. سي به ميشيان
 حج - شهي کورې قهره عثمان و مامي (حسن الضويل) ي
 - ق فريسيوه. له کاتيک دا ميراني ثاق قوينلوو سره و کار ي
 - رجه ي هيزانيشيان کردووه. ژياني نه جيهان شاهه زوون
 ي يوه. نه و وکرو شاييک حوکمراني نه کردووه. من به دووري
 - رجه جيهان شاهی قهره يوسف، که خاوه ني مراغه و تهوريزيش
 يوه. قهلاو شاري هيزاني ناودان يان تعميري کردبنه يوه.
 - لام نه بيستووه هيزاني کردبي به جني دانيشتي خوي.
 - و بيش ناچي شوروي هيزان هي سده ي پازده يه به ره و خوارتر
 ي.

هه چي جيهاني شاهی قهره قوينلووه مزگه وني گه وره ي شاره
 نه ميژينه که ي وان و مناره که ي بنياد ناوه که وا له لای قه لای
 و نه يوه. وک نه ولياچه له بي له لاپه ره ۲۱۲ ي سياحه تنامه که ي دا
 (چاپي کوردي) به نه خش و نيگاره که ي شي يوه باسي کردووه.
 به لام له بري نه و ي بلت جيهان شاهی قهره قوينلوو، به هه له
 گو توويه: جيهان شاهی ثاق قوينلوو.

(۴۲) جرجي زيدان: تاريخ التمدن الاسلامي بهرگي پينجه م
 لاپه ره ۱۸۰.

(۴۳) نه حمه دي خاني، مهم وزين: هه و ليير ۱۹۶۸ لاپه ره ۱۰۱
 ديره شيعره که ي مهم و زين نه مه يه:
 و ه سطاني و نيگرزي و سه قلان

دهر و ازه و نومه ري و مه يدان
 (۴۴) نه وليا چه له بي: سياحه تنامه بهرگي چواره م: ۱۴۴ ده قي
 کوردي

(۴۵) مهم وزين ل ۱۳۹

(۴۶) عهزه چاوهش باري نابووري باش و نه سپيکي چاکيشي
 هه بوو و. له گهل سواره کان دا به سوازي ده چوو. فهره چ چاوهش
 زورناژنه بوو له کويه و. پاشتر هاته زانيه و، ده وري دوو ساليک
 له مه و بهر کوچي دوايي کرد. نه وسا راوکردن به تاژي بوو، نه ک
 بالنده ي راو. نه م زانياري يانه م له کويه نه باره ي ياري قاشوانه و
 له کاک توفيتي مه لا صديق و ه رگرتووه. و ابزانم «قاشوان - قاشوه»

له وشه ي «کاشوه» ي و ه رگيراه و ه به نکوله زور جينگه کاني
 کوردستان بي ده لين کاشو وک به هديان و فارسي بي ده لين
 کاشو

(۴۷) به ناوي نورتووق ي کورې نه کسب - نه کسه بو -
 (اکسک) يش له هينديک سرچاوه دا هاتروه - سالي ۴۷۷ ي
 کوچي (۱۰۸۴ - ۱۰۸۵ ي زابين) سولتان مه لک شاهی
 سه لجووق ي هيزيکي به سه رکرده يي مير نورتووق بو ياريده داني
 نه و هيزي دي نارد که بو دا گيرکردني ده وله تي کوردي دوستکي
 به کيش کردبوو. نه و بوو سالي دواتر دا گيريان کرد. نورتووق
 سالي ۴۸۴ ي کوچي (۱۰۹۱ - ۱۰۹۲ ي زابين) کوچي دوايي
 کردووه و، سه کمان ي کورې سالي ۴۹۵ ي کوچي بووه ته ميري
 حه سه نکيف و پاشان کور و نه وه کاني ده ستيان به سه ره هه موو
 ناوچه ي ماردين و ديار به کردا گرت.

جا له به ره نه و ي نورتووق فرمانبره وايي له م ناوچانه دا
 نه کردووه، ده بي نه و مير نورتووق يه ي باوکی که چه که به کيک له
 کور، يا نه وه کاني نورتووق بي، نه ک نورتووق خوي. (بروانه):
 دکور احمد السعيد، تاريخ الدول الاسلاميه و معجم الاسرات
 الحاکمه، بهرگي ديره م، لاپه ره ۳۵۰ - ۳۵۳. هه ره ها
 کتبه که مان - الدولة دوستکي في کردستان الوسطي، بهرگي
 به کم، لاپه ره ۲۹۱).

(۴۸) له په ري ۹۰ دا له ده ستووسي شه ره فنا مه دا ناوي «سيد
 حسين» هاتووه، واته سه ييد حوسيني کورې شيخ حه سن.
 به لام له شه ره فنا مه ي چاپي قاهيره دا، له لاپه ره ۳۲۴ دا، «سيد
 حسن» له بري «سيد حسين» هاتووه. دياره دانه ي ده ستووس
 راستره. شه ره فخان له پيش دا نووسيويه: شيخ حه سه ني زه رقي
 کچي مير نورتووق له خوي ماره کرد. (بروانه): په ري ۸۶ ي
 ده ستووسه که و لاپه ري ۳۰۹ ي چاپي قاهيره. سه باره ت به
 ته مه ني شيخش، بي ده چي هه ره نه وه راست بي که نه و کيزه ي
 له کورې خوي ماره کردبي.

(۴۹) سياحه تنامه، لاپه ره ۲۴۴

(۵۰) سياحه تنامه، لاپه ره ۱۱۴.

(۵۱) هه مامان سه رچاوه ل ۱۱۴

(۵۲) المعجم التركي العربي، بهرگي چواره م، لاپه ره ۲۱۸.

بهرگي به کم، لاپه ره ۲۵۰.

(۵۳) له لاپه‌ره (۱۰۱) ی سیاحه‌تنامه‌ی تورکی دا ناوی «بلبان» هاتووه. ماموستا سه‌عید ناکام له‌گه‌ل ناوه‌کانی دبی بالنده هه‌ر به ناوی خوینانی نووسیوه‌ته‌وه و به کوردی‌یه‌که‌ی نین. «بالابان» له (المعجم التركي العربي) دا به عه‌ره‌بی (واق)ه که له پۆلی (مالك الحزين) به. به‌ریز حامی به‌گی جاف ده‌لێت: «باله‌بان» به کوردی ناوی نه‌وه‌لۆیه (صقر)یه که به گه‌وره‌یی بگیردیت و مالی بکرت. چونکه به گه‌وره‌یی به‌داوه‌گیرا. نه‌گه‌ر هه‌لۆیش به پچووکی له هیلانه‌دا بگیریت و به‌خوبکرت و گه‌وره‌ بی، نه‌وا هه‌ر هه‌لۆ (صقر) یی ده‌گوترۆ.

(۵۴) شیخ صالحی کوپی شیخ محهمه‌دی موفتی کوپی شیخ بابو به‌سوولی به‌رنجه‌یی و نه‌حمه‌د پاشای عه‌بدولپه‌رحمان ناغاو حه‌مه‌ناغای نه‌وره‌رحمان ناغا له سلیمانی بازبان هه‌بووه، عه‌به‌ نه‌وته و حه‌مه‌ فه‌ره‌جی برای بازه‌وانی یان بو‌کردوون. نه‌وسا خه‌رجی بازه‌وان و خه‌زانه‌که‌ی له‌سه‌ر خاوه‌ن باز بوو، چونکه نه‌یده‌توانی له‌و ئیشه‌ به‌و لاره‌ کاریکی دی بکات. ده‌بوو بازه‌که مالی بکات و فیری راوی بکات و ده‌ستکیش له‌ده‌ست بکات و به‌سه‌ر ده‌سته‌وه به بازاردا بیگه‌رینی و هه‌تا بو‌چاخانه‌یشی بیات و له‌سه‌ر ئاسنیک دایینی که له‌گه‌ل خوی دا ده‌بیرد، چونکه شی کار له باز ده‌کات و له‌به‌ر ناسکی زوو ده‌مریت. بازی گه‌وری رۆژی مریشک و نیونیک ده‌خوات و خوردنی هه‌ر گوشتی

مریشک بوو. شیخ مه‌حموودی نه‌مر له داری‌که‌لی یش بازو هه‌لۆو بالنده‌ی دبی راو ده‌کردن و بو‌شیکه‌ عه‌ره‌به‌کانی که‌نداو (خه‌لیج)ی به دیاری ده‌ناردن. به‌لام خوی راوی یی نه‌ده‌کردن،

به‌لکوو به تاژی نه‌وسا راوی ده‌کرد. که‌ریمی ئارده‌باره‌ی بازه‌وان ده‌وربه‌ری سالی ۱۹۲۰ مردووه، سه‌به‌نه‌وه‌تیش ده‌وری

۱۹۴۸ و حه‌مه‌فه‌ره‌جی برایشی ده‌وری سالی ۱۹۵۲ کۆچی دوایی کردووه. نه‌م زانیاری‌یانهم له به‌ریز شیخ په‌ئووفی شیخ نووری نه‌قیب و خوالی خوش بوو عه‌لی ده‌ده (عه‌لی صالحه سووره) وه‌رگرتوون. کاک علی رۆژی ۱۹۸۶/۱۲/۳۰ له سلیمانی کۆچی دوایی کرد، بیره‌وه‌ری بیکی زۆری هه‌بووه،

من و کاک نه‌که‌رمی صالحی ره‌شه سوودی زورمان لی‌وه‌رگرت. جگه‌ له‌وه که له‌پووری کوردی خوش ده‌ویست. هه‌زار ره‌حمه‌ت له‌گۆری بی.

(۵۵) الدكتور صلاح حسین العبيدي، الملابس العربية الاسلامية في العصر العباسي، لاپه‌ره ۲۵۳. هه‌روه‌ها پروانه: زینه‌هات دوزی، تکمه‌ المعاجم العربية، به‌رگی چواره‌م، لاپه‌ره ۱۴۷ - ۱۴۹.

(۵۶) شه‌ره‌فنامه (ده‌ستنوس)، په‌ره‌ی ۱۵۷ و ۱۵۹. هه‌روه‌ها - الدكتور أحمد السعيد، تأريخ الدول الاسلامية ومعجم الأسر الحاكمة، به‌رگی دووه‌م، لاپه‌ره ۴۴۱ - ۴۴۲. شه‌ره‌فخان ده‌لێت: سولتان عثمان سالی ۶۸۸ی کۆچی سه‌ره‌خوویی ته‌واوی وه‌رگرت. به‌لام له هه‌مان کات دا گوتوویه: سالی ۶۸۹ی کۆچی سه‌ره‌تای هاته‌سه‌ر ته‌ختی سه‌لته‌نتی بوو.

(۵۷) د. صلاح حسین العبيدي، الملابس العربية، لاپه‌ره ۲۷۸.

سه‌رچاوه‌کان

۱ - رنست کونل / الفن الاسلامي د. احمد موسى کردووه به

عه‌ره‌بی بیروت ۱۹۷۵

۲ - ابن ابي حجلة (احمدی کوری یحیی) انموذج القتال في نقل ال العوال لیکۆلینه‌وه‌ی زهیر احمد القیسی بغداد ۱۹۸۰

۳ - ابن الأثیر / اللباب في تحرير الأنساب

۴ - ابن بختیشوع (عبدالله کوری جبرائیل): منافع الحيوان دانهی ده‌سنووسی نامه‌خانه‌ی مورغان

۵ - ابن بطوطة (محمدی کوری ابراهیم) رحلة ابن بطوطة چاپی بیروت ۱۹۶۰

- ١٩٧٢ - - شداد (حجى كورى على كورى ابراهيمى جهلهبى)
- علاق الخطير في ذكر امراء الشام والجزيرة القسم الخاص
- حريرة دانهى نامهخانهى بودليانى دهسنووس نمرة ٣٣٣.
- ١ - حمد راسم / عثمانلى مؤلفلري چاپى استنبول ١٣٣٠ -
١٣٠٠
- ٩ - احمدى خانى - مهم وزين - چاپى ههولير ١٩٦٨
- ١٠ - ادوار غالب / الموسوعة في علوم الطبيعة المطبعة
لكاثوليكية بيروت
- ١١ - اوليا چلبى / سياحتنامه بهرگى چوارهم به توركى چاپى
استنبول ١٣١٤
- ١٢ - نهوليا جهلهبى / سياحتهنامه سعيد ناكام كردويه به
كوردى ١٩٧٩
- ١٣ - نوسكارمان / تحفة مظفريه چاپى كورى زانبارى كوردى
١٩٧٥
- ١٤ - باسيل نيكيئين / الاكراذ بيروت ١٩٦٧
- ١٥ - بسرى كونيار / دياربكر تاريخى سى بهرگه به زمانى
توركى له ١٩٦٦ دا چاپ كراه
- ١٦ - جعفر الخياط / صور من تاريخ العراق في العصور
المظلمة چاپى ١٩٧١
- ١٧ - حسن الباشا / التصوير الاسلامى في العصور الاسلامية
چاپى دووهم ١٩٧٨
- ١٨ - حسين على محفوظ / قاموس الموسيقى العربية بغداد
١٩٧٥
- ١٩ - حنا دولبونو / ماردين تاريخى به زمانى توركى چاپى
- ٢٠ - دائرة المعارف الاسلامية .
- ٢١ - ريج (كلوديوس جيمس ريج) رحلة ريج - بهاءالدين
نورى كردويه به عهدهبى چاپى ١٩٥١
- ٢٢ - زكريا القزوينى / آثار البلاد واخبار العباد بيروت ١٩٦٠
- ٢٣ - زكى محمد حسن / مدرسة بغداد في التصوير الاسلامى
بغداد ١٩٧٢
- ٢٤ - زينهارت دوزى / تكملة المعاجم العربية وهرگيرى دكتور
محمد سليم النعمي بهرگى چوارم چاپى بغداد ١٩٨١
- ٢٥ - ميجرسون / رحلة متنكر الى بلاد ما بين النهرين وكردستان
١٩٧٠
- ٢٦ - شوكت بيسان اوغلوبتون - جبهة لريله دياربكر
- ٢٧ - صبحى انور رشيد / الآلات الموسيقية في العصور
الاسلامية بغداد ١٩٧٥
- ٢٨ - عبد الرقيب يوسف - حضارة الدولة الدوسكية في
كردستان الوسطى - بغداد ١٩٧٥
- ٢٩ - صلاح حسين العبيدي / الملابس العربية في العصر
العباسي من المصادر التاريخية والأثرية بغداد ١٩٨٠
- ٣٠ - الفارقي احمدى كورى يوسفى فارقى / تاريخ الفارقى
چاپى قاهرة ١٩٥٩
- ٣١ - فهقى تهران (محمدى مكسى) بهرصى عابد، به
خهتى محمد على كهفشنى نووسراوه له ١٩٦٩ دا.
- ٣٢ - لسترنج / بلدان الخلافة الشرقية چاپى بغداد ١٩٥٤
وهرگيرى بشير فرنسيس و كوركيس عواد
- ٣٣ - ليسكو / مهمى آلان دهسكارى كردنى د. نورالدين زازا
دكتور نزالدين مصطفى رسول له كوردى بهوه وهرى گيراندوه بو
عهدهبى ١٩٨٤
- ٣٤ - ماجد عبدالله شمس / مقدمة لعلم الميكانيك في
الحضارة العربية بغداد ١٩٧٧
- ٣٥ - محمد ميحه زكى ١ تاريخ الكرد وكردستان محمد على
عونى له كوردى بهوه كردويه به عهدهبى چاپى قاهرة ١٩٦١ .
- ٣٦ - محفوظ عمر / امارة بهدينان العباسية ١٩٦٩ .
- ٣٧ - المعجم التركي العربي دانهرى عبداللطيف بندر اوغلو و
محمد خورشيد داقوقى و دكتور ابراهيم داقوقى .

- ٥٢ - نعمت اسماعيل / فنون الشرق الاوسط في العصور
الاسلامية ج١ دوه القاهرة ١٩٧٧
- ٥٣ - هبتي هارولد هاتس زباني ثاقفة تي كورد عزيز گهردى له
تسکيزي يهه كروهويه به كوردي له ١٩٨٣ء چاپي كروهه .
- ٥٤ - لوقدي (محمدي كوزي عم) فتح الشام چاپي بيروت
- ٥٥ - ويكرام معهد البشرية الحياة في شرق كردستان بغداد
١٩٧١ بزرگيري جرحيس فتح المله .
- ٥٦ - ياقوت الحموي معجم البلدان

- ٣٨ - مهلاي جزيري / ديوانا مهلاي جزيري نويژاندا صادق
بهالدين چاپي بغداد ١٩٧٧
- ٣٩ - مهم وزين به رايسه تيكي فولكلوري كرمانجي خواروويه
دهنگي حاجي پيروتي رايندم تومار كروهه .
- ٤٠ - ناهدة عبدالفتاح العيمي / مقامات الحريري المصورة
بغداد ١٩٧٩
- ٤١ - نظمي زاده / كلشن خلفاء موسى كاظم نورس له
توركي يهه كروهويه به عهده ي چاپي ١٩٧١ .

تعريف البحث

عبدالرقيب يوسف

(يحيى بن محمود بن يحيى بن الحسن بن كورديها) مع الاشارة
ايضا الي المصور والموسيقار مظفر بن حسين الحصكفي من
فناي (مدرسة دينار بكر للتصوير) التي اخذت منها (مدرسة بغداد
للتصوير) امسا وخصاص فيه ورغم ان مدرسة دينار بكر للتصوير
خلقت قبل مدرسة بغداد الا ان مؤرخي الفن (عصرها خارج من
مدرسة بغداد كمثل من يقول: (الابن ولد قبل امه) ولاشك ان
السبق الزمني لمدرسة دينار بكر للتصوير (توهنا اني) على
خطاهم. لقد نظرنا ايضا الي تصاوير كتاب (مرفقنامه) لآراميه
حتى الارض وهي التي عملها هناك من كردستان الشمالية او عملها
في قديس (باربيد) بالذات

وهي القسم الثاني من البحث تبين الصورة التي كانت متواجده
كيف ومشاريعها وتصويرها في مكتبة اجتماعية مع جاشيه جاشيه
التي الاسير حسين بن الامير محمد بن السلف جاشيه من الامراء
الابويين في حين كانت جاشيه جاشيه جاشيه جاشيه جاشيه جاشيه

البحث دراسة لتصاوير شرفنامه أي التصاوير الموجودة في
سجدة الكتاب التاريخي (شرفنامه) التي بخط المؤلف الأمير
شرفخان البدليسي والموجودة في مكتبة (بوليان) بجامعة اكسفورد
تحت رقم (٣١٢). الدراسة شاملة للتصاوير العشرين من الناحية
الفنية والتاريخية والاجتماعية وهي وثائق ثمينة للعديد من
الحدائق الاجتماعية والتاريخية للمحنة في كردستان في القرن
السادس عشر أي في عصر المؤلفين بل وقبله أيضا وقد نشر القسم
الأول من البحث في العدد السابق من هذه المجلة العلمية نفسها
وقد تضمن دراسة سبع تصاوير خاصة بآهارة حكاري وآهارة بهلستان
وآهارة توشان فإمارة خصص كتابنا من الامارات الكردية مع الدراسة
العنية للتصویر والتطرق الي فن التصوير في كردستان في القرن
الثاني عشر الميلادي في عهد المصور مهراي بن منصور بن مهراي
وان الزرار الحريري المصور والمهاتدين السكاني وكذا المصور
عثمان بن محمد الحصكفي الذين سطورا عهد المصور الواسطي

وتابعة لولاية ماردين . أما الصورة (٩) فتقع في موضوع (امارة كجس) من مواضيع شرفنامه تشاهد في الصورة قلعة آكيل الواقعة في شمال ديار بكر يشاهد فيها عدد من الرجال والنساء نعتقد أن لأمير جعفر ابن الأمير قاسم وزوجته من بين الواقفين على القلعة وكان هذا الأمير معاصراً لمؤلف شرفنامه . كما يشاهد في الصورة أيضاً موسيقيون وصيدا بيده بندقية طويلة . والصورة (١٠) تخص أيضاً امارة آكيل حيث تشاهد فيها بنايات وأشخاص ونوع من أنواع نعبة الشطرنج . أما الصورة (١١) فتمثل مدينة هيزان التي هي لأن قرية صغيرة في ولاية بدليس وتشاهد فيها بناية على تل مع سوق (هيزان) وحركة البيع والشراء وقد خصت هذه المدينة ببعض أنفواكه غير الموجودة في معظم المناطق الكردية مثل الشاه بلوط والبندق . أما الصورة (١٢) فتمثل جانباً آخر من مدينة هيزان التي قال شرفخان أن أبنيتها شيدت على طراز المراصد الفلكية ومما يشاهد في هذه الصورة فلاح يشتغل في مزرعته وتشاهد امرأتان تنظر احداها من نافذة دار مشيدة بثلاثة طوابق وفي الصورة فارسان يحتمل أن احدهما أمير هيزان . هذا ويشاهد القارىء في الصورة (١٣) الشيخ حسن جد أمراء زرقى وهويدعولابنة الأمير (أرتق) السلجوقي جد الأمراء الأرتقيين الذين حكموا ماردين وحسن كيفا وديار بكر مدة من الزمن ويشاهد الأمير ارتق في الصورة أيضاً وقد تمكن الشيخ حسن من شفاء الفتاة المصابة بمرض الأعصاب التي عجز الأطباء عن شفائها . أما الصورة (١٤) فتمثل حصار القوات (الأق قوينلية) لقلعة بدليس وقد رسم الفنان القائد (سليمان بيژن) وجيشه المزود بالسيوف والرماح والبنادق والمدافع كما رسم أيضاً الأمير الكردي ابراهيم البدليسي واقفاً على القلعة ولم يبق معه سوى سبعة فقط من بين رجال ونساء حيث أفنت الحرب والطاعون كافة المدافعين عن القلعة وقد أثبت في الدراسة أن صورة القلعة مطابقة لهندستها الموصوفة من قبل اولياچليبي

تماماً . أما في الصورة (١٥) فيشاهد الأمير شرف بك جد المؤلف شرفخان وجدته (شابگی خاتون) وابنها شمس الدين أي والد المؤلف وقد جلس شرف بك على كرسي يحيط به رجاله وأمامه الموسيقيون وأهل الطرب . بينما تمثل الصورة (١٦) الشاه طهماسب ابن الشاه اسماعيل الصفوي ورجال حاشيته يستمع الى الغناء والطرب وهو في ضيافة الأمير شرف بك في مدينة خلاط الواقعة على شاطئ (بحيرة وان) وقد جاء لنجدة الأمير شرف بك عندما كانت القوات العثمانية تحاصر مدينة بدليس سنة ٩٣٨هـ (١٥٣١ - ١٥٣٢م) . أما الصورة (١٧) وهي (لوحة ثنائية) فتمثل حسب اعتقادي السلطان عثمان بن ارطغرل جد السلاطين العثمانيين وفي مجلسه جواربه ورجال حاشيته وحراس ورجال أوربيون اوبيزنطيون ويشاهد فيها وفد قدم من احدى الممالك الشرقية وهو يتوجه لمقابلة السلطان وقد رسم الفنان سواء كان شرفخان نفسه أو فناناً غيره - معركة (أدرنة) التي نشبت بين العثمانيين في عهد السلطان مراد الأول (١٣٥٩ - ١٣٨٩م) وبين البيزنطيين

هذا ويجد القارىء في ثنايا هذه الدراسة لرسم شرفنامه معلومات غفيرة عن الأزياء الكردية في القرن السادس عشر مع مقارنتها بالأزياء الكردية حالياً إضافة الى معلومات عن الطراز المعماري في كردستان آنذاك وكذلك الأسلحة والأدوات الموسيقية والأثاث المنزلية في ذلك العصر مع بعض العادات الكردية المنقرضة .